

En stor dag

Den 3 november 1862 stod tvåusen personer och väntade vid stationen som hette Katrineholm. Det första tåget skulle komma.

Stationshuset var smyckat med flaggor och blommor. De flesta av de församlade hade aldrig förr sett ett tåg. Spänningen var stor.

De fick vänta en timme innan de såg röken från ångloket. Bland passagerarna fanns kung Karl XV och Nils Ericsson, mannen som fått uppdraget att planera Sveriges järnväg.

Efter en kvart med tal, musik och salut avgick tåget mot Vingåker. Det rullade iväg med en hastighet av 10 km i timmen.

Dagen blev början på samhällets framväxt. Från stationen kunde man nå både Stockholm och Göteborg och en rad platser utmed den västra stambanan. Fyra år senare var den östra stambanan klar mot Norrköping och vidare mot Nässjö. Katrineholm blev en knutpunkt.

Järnvägens förändrade Sverige. Varor kunde transporteras på ett sätt som hittills varit omöjligt. Man kunde åka ända till Stockholm på bara 4 timmar, samma resa som hade tagit 17 timmar med häst och vagn.

Vid den här tiden fanns många olika tidszoner i landet. Tidtabellerna för tågen blev krångliga och svåra att följa. Från år 1879 infördes en gemensam tid så att alla klockor i hela Sverige visade samma klockslag.

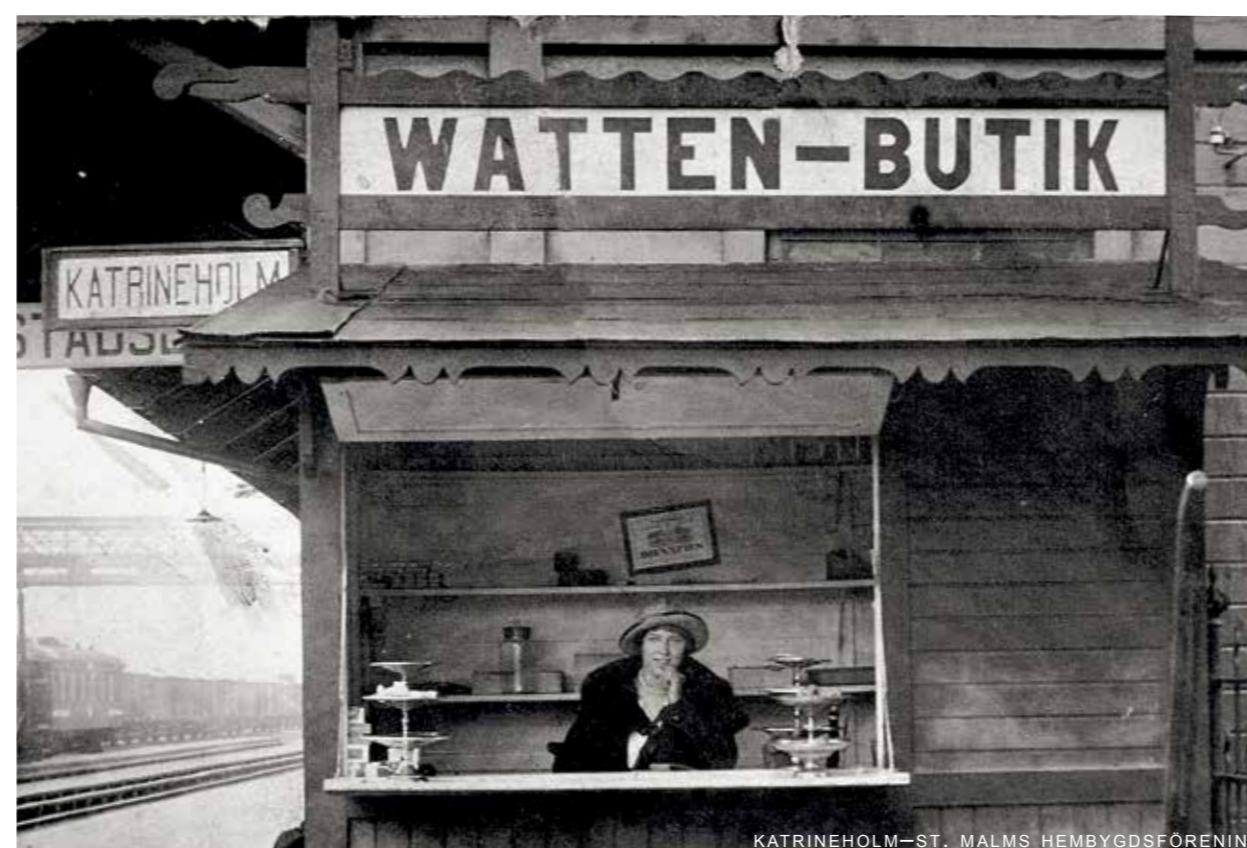
Tågen drevs länge av ångkraft. I lokomotivet satt en stor ångpanna som eldades med kol. Utmed banorna byggdes stationer på lämpliga avstånd för tankning av kol och vatten.

Västra stambanan förbi Katrineholm elektrifierades 1926 och den östra stambanan 1932.

Järnvägsolycka i Katrineholm 13 juni 1913.

Himlastegen kallades gångbron över järnvägen. Den var klar 1901 och ersattes 1984 av en ny bro som 1996 ersattes av en tunnel.

Resenärerna kunde köpa vatten och skorpor på perrongen.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Kungen av Katrineholm

Entreprenör, riskkapitalist, marknadsförare, affärsgeni, det är väl så August Kullberg skulle ha beskrivits ifall han hade levt idag. Han såg möjligheterna och tog riskerna. Och han lyckades bygga upp ett handelsföretag, Kullberg & Co, som med tiden skulle bli ett av landets största.

Företaget sålde i första hand maskiner och redskap för jordbruket. Kunderna fanns över hela Sverige. Man hade filialer i Norden och handlade med delar av Europa. Även Ryssland var en viktig handelspartner.

August Kullberg var 26 år när han flyttade till nybyggarsamhället Katrineholm 1878. Han gillade platsen för att det fanns järnvägar åt olika håll och för att det fanns gott om aspar. Aspverket köpte han åt sin far som hade grundat en tändsticksfabrik i Småland.

I Katrineholm bodde smeden Gustav Robert Grönkvist som hade konstruerat en hästdragen räfsa med en unik konstruktion som gjorde att pinnarna inte fastnade bakom stenar och annat hårt. Grönkvist kunde tillverka och Kullberg kunde sälja. Där började ett samarbete som ledde till stora framgångar för dem bägge.

Det här var en tid då jordbruket hade börjat förändras. Redskap och maskiner rationaliserade arbetet. Mekanik ersatte muskelkraft och många flyttade från landsbygden till städernas industrier.

Förenklat kan man säga att, ju fler jordbruksmaskiner som tillverkades, desto färre människor behövdes i jordbruket. Men desto fler behövdes i fabriken som gjorde maskinerna.

Kullberg & Co var som störst under 1910-talet. Efter August Kullbergs död 1913 skedde ett antal sammanslagningar och företagsköp där företagsnamnet så småningom försvann.

August Kullberg gjorde en snabb karriär och blev mycket rik. Han har kallats Kungen av Katrineholm.

Kullbergs kontor 1911. Från vänster: August Kihlgren, Georg Elert, Artur Elert, Vera Danielsson, "gubben" Eriksson och Elin Kullberg (gift Håkansson).

Kullbergska huset våren 1904, samma år som det togs i bruk. Numera ägs huset av kommunen.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Kungen av Katrineholm

texten börjar på andra sidan

August Kullberg blev snabbt rik. Han såg till att skaffa sig en ståndsmässig bostad. 1904 kunde han tillsammans med fru och dotter flytta in i ett nybyggt hus alldeles intill den viktiga järnvägsstationen. Bottenvåningen bestod av kontor och resten av huset var bostad inklusive biljardsalong och bibliotek.

Huset, ritat av arkitekt V Northun var ett av ortens mest moderna med nymodigheter som gasuppvärmning och vattentoalett. En hydrofor pumpade upp vatten till kök, tvätt- och badrum.

August Kullberg hade en hög arbetstakt. Vid sidan av företaget var han också engagerad i kommunpolitiken och var en tid municipalnämndens ordförande. Han drabbades med tiden av huvudvärk och depressioner och togs in för vård. En februaridag 1913 begick han självmord.

Året därpå donerade hans efterlevande både mark och pengar till ett sjukhusbygge. Kullbergska sjukhuset bär fortfarande hans namn.

” Svensk jord skall med svenska maskiner brukas.

Reklamslogan för Kullberg & Co.

August Kullberg i sitt hem tillsammans med hustrun Josefine och dottern Amy i deras påkostade bostad.

” Vi har flyttat in i vårt nya hem, som jag sökt inrätta så praktiskt och vackert som mina tillgångar medgifvit.

August Kullberg skriver i sin anteckningsbok 1904.

” Hos mig börjar drömligt vakna den djärva förhoppningen att jag ska kunna förtjäna så mycket att jag kan göra något avsevärt för mina fattiga vänner i min hembygd.

August Kullberg 1897.

” I tio timmar satt hundratals människor under ett provisoriskt tak utanför Kullbergska huset i Katrineholm och frös i filter och schalar och ropade in antikt och nyttigt, unikt och vanligt, vackert och fult, för en sammanlagd summa av 150 000 kr.

Svenska Dagbladet 25 sept 1957. Auktionen hölls efter dottern Amys död. Huset ägs numera av Katrineholms kommun.

Ett eget hem

Folk flyttade till städerna. Där var det lätt att få jobb i någon av alla de fabriker som växte fram i slutet av 1800-talet.

Det var betydligt svårare att hitta en bostad. Folk tvingades tränga ihop sig. En familj som bodde i ett rum och kök kunde ha en eller två inneboende som fick sova i kökssoffan.

Bostäderna var inte bara små, ofta var de kalla, dragiga och fulla av ohyra. Vatten hämtades ur en brunn. På gården låg utedas-sen och sophögarna.

Många arbetsgivare byggde bostäder åt sina anställda, ungefär på samma sätt som bruks-patroner och godsägare brukade göra.

I Katrineholm byggde Fredriksons Träför-ädling och Grönkvists Mekaniska verkstad arbetarbostäder i början på 1900-talet. På 1950-talet följde SKF efter. I till exempel Nävertorp byggdes ett hundratal lägenheter. SKF betalade halva insatsen under förutsät-ning att arbetaren stannade i företaget i minst åtta år.

I början av 1900 växte egnahems-rörelsen i Sverige. Skötsamma arbetare och tjänste-män skulle få hjälp att skaffa en billig men bra bostad och en tomt stor nog för potatis, grönsaker och frukt. Husen byggdes efter typritningar och många företag hjälpte sina anställda med förmånliga lån.

I Katrineholms byggdes de första egna hem-men på norr i början av 1900-talet. Och på 1930-talet byggdes hus vid Värmlandsgatan och Dalagatan. De liknade varandra och om-rådet kallades i folkmun för EPA-dalen, efter enhetsprisaffären EPA.

Många nya hus byggdes i Katrineholm i början av 1900-talet.

Egna hem byggs på Norr.
Foto 1906 eller 1908.

Fredriksons Träförädlings arbetarbostäder.
Fotot är taget inne på gården.

Se dem i vilken ordning som helst.
Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Ett eget hem

texten börjar på andra sidan

In på 1930-talet bodde svenskarna riktigt dåligt. Bostäderna var bland de sämsta i Europa. I socialdemokraternas vision om det goda folkhemmet var bostadsfrågan en viktig del. En särskild satsning gjordes för att hjälpa familjer med många barn.

De fick flytta till nybyggda hyreshus, ofta kallade barnrikehus. Familjen måste ha minst tre barn och ha låg inkomst för att få flytta in. Lägenheterna var ljusa och moderna med centralvärme, elspis, toalett och badrum.

I Katrineholm byggdes barnrikehus till exempel på Friggagatan. De byggdes i den stil som kallas funktionalism eller i talspråk funkis. Bostäderna skulle vara praktiska och funktionella och inte innehålla något onödigt.

Funktionaliteten kom att präglade synen på bostadsbyggande och inredning under lång tid framöver. Hemmets Forskningsinstitut grundades 1944 och vetenskapliga studier styrde bostädernas utformning. Bland annat bestämdes att köksbänkar skulle ha en standardhöjd på 90 cm, något som gäller än idag.

Stora delar av Katrineholm förändrades i mitten av 1900-talet. Många av de äldre husen revs, särskilt på norr, och ersattes av bland annat de tidstypiska punkthusen på Storgatan. År 1945 hade ungefär hälften av lägenheterna i Katrineholm centralvärme och badrum.

Under 1960-talet var bostadsbristen i Sverige åter akut. Staten lovade att en miljon nya bostäder skulle byggas från 1965 och tio år framåt. Det kallades miljonprogrammet. När det var avslutat hade Sverige bland de bästa bostäderna i världen.

Rivning pågår, 1980-tal. Foto Olle Westerberg.

Värmlandsgatan - Bohusgatan, 1939.

Barnrikehus vid Friggagatan-Torsgatan, 1939. Här finns 16 lägenheter om två rum och kök, utrustade med centralvärme, toalett och badrum.

” När jag var 11 år fick vi elektriskt ljus i mitt barndomshem och jag tyckte att det var ett under att trycka på en knapp och att det blev ljus.

Sonja Larfors.

” I hemmen fanns inga kylskåp men väl isskåp. Sönderhuggna isstycken lades i ett utrymme överst i isskåpet. Smältvattnet rann kylande mellan skåpets inner- och yttervägg ned i en behållare i botten på skåpet och kunde vid behov avtappas med hjälp av en kran.

Torsten Johansson, hembygdsföreningens årsskrift 1997.

” 1954 flyttade vi till en lägenhet som kostade 1600 kr i insats och 199 kr per månad i hyra. Flickorna var glada att slippa gå till lokstallet och badhuset för nu hade vi badrum.

Inez Lundberg, ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

” Myrdalen kallades allmänt de hus på Friggagatan som i Alva och Gunnar Myrdals anda hade byggts för barnrika familjer i slutet på 1930-talet. Vad jag fruktade, beundrade och avundades de frejdiga "myrdalingarna". De var snabba och seniga, brunbrända och kända och verkade helt orädda för allt farligt och skrämmande. Och de klarade att springa barfota på det vassaste grus! Därför var de alltid först på plats när något utöver det vanliga hände.

Ingrid Warne, hembygdsföreningens årsskrift 2003.

Nya vägar

Järnvägen drogs genom obebyggda trakter och satte liv i bygderna. Särskilt livligt blev det på de platser där man anlade stationer. De placerades med vissa avstånd för att ångpannorna behövde kol och vatten och för att passagerarna behövde äta och dricka.

Vid stationerna uppstod samhällen som Gnesta, Sparreholm, Flen och Katrineholm. Hantverkare och fabriker flyttade in och drog till sig arbetare från landsbygden.

Det var godstransporterna som var den stora anledningen till att staten ville bygga järnvägar i mitten på 1800-talet. Persontrafiken kom i andra hand. Under de första åren var biljetterna dessutom dyra, att åka tåg var inget för vanligt folk.

Under lång tid var sjötrafiken det enda som konkurrerade med järnvägstransporterna.

Med tiden fick järnvägen konkurrens även på land. I början på 1900-talet började bussar och lastbilar rulla på vägarna. Till en början i väldigt liten skala och väldigt långsamt.

Men utvecklingen gick fort och båda slagen av tung trafik växte i snabb takt. Under andra världskriget, 1939-1945, med åtföljande ransoneringar så fick hästen en revansch som dragare men den perioden blev kort.

Bensin och diesel kom tillbaka och åkerinringen expanderade.

Det första svenskbyggda ellokomotivet installerades 1891 vid Wärmbohls Trämässfabrik.

Chevrolet 1933-års modell från Carl Perssons Omnibustrafik. Bussen hade 21 sittplatser och trafikerade bolagets Katrineholmslinje. Foto omkring 1935.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Margareta Olsson hjälper kunderna att tanka på Essomacken. Foto A Sjökvist 1955.

Nya vägar

texten börjar på andra sidan

Den som jobbade många timmar, sex dagar i veckan, året om, hade inte tid att resa. I takt med att arbetstiderna förändrades och lönerna höjdes ökade möjligheterna. 1938 fick vi en lag som gav alla löntagare rätt till två veckors betald semester.

Då räckte en cykel. Med cykelväskor, tält och primuskök gav man sig ut på landsvägarna. Ville man inte tälta, så fanns det vandrarhem. Framför allt var det ungdomarna som gav sig iväg för att upptäcka andra delar av Sverige.

Andra världskrigets slut 1945 blev för Sveriges del inledningen till en tid med god ekonomi. Många fick råd att köpa bil. Den första svenska folkbilen var Volvos PV 444 från 1947.

Bilen innebar en frihet som tidigare generationer inte ens varit i närheten av.

På 1960-talet blev semestern längre och lördagarna blev lediga. Med fyra veckors semester och mer pengar i plånböckerna kunde allt fler skaffa bil, båt och sommarstuga.

Många ville se andra länder. Gruppresorna lockade eftersom allt var ordnat i förväg och man kunde klara sig även med begränsade språkkunskaper.

Till en början åkte man buss till olika platser i Europa, inte minst till den soliga kusten vid Medelhavet. År 1955 skrevs svensk charterhistoria när den första svenska gruppen anlände med flyg till Mallorca.

Intresset för charterturismen växte snabbt. Idag har allt som rör fritiden blivit ett gigantiskt affärsområde. Turismen anses vara en av världens största näringar och är dessutom en av de snabbast växande.

Shell, Esso, BP, OK Bensinmackarna blev fler i samma takt som bilismen ökade. Foto Olle Westerberg.

Busstationen på Stortorget vid mitten av 1900-talet.

1921 grundades EGE-trafiken i Katrineholm av Erik Gustav Ericsson. På 1960 började de köra turistresor.

Mjölklaskor på väg till mejeriet i Katrineholm.

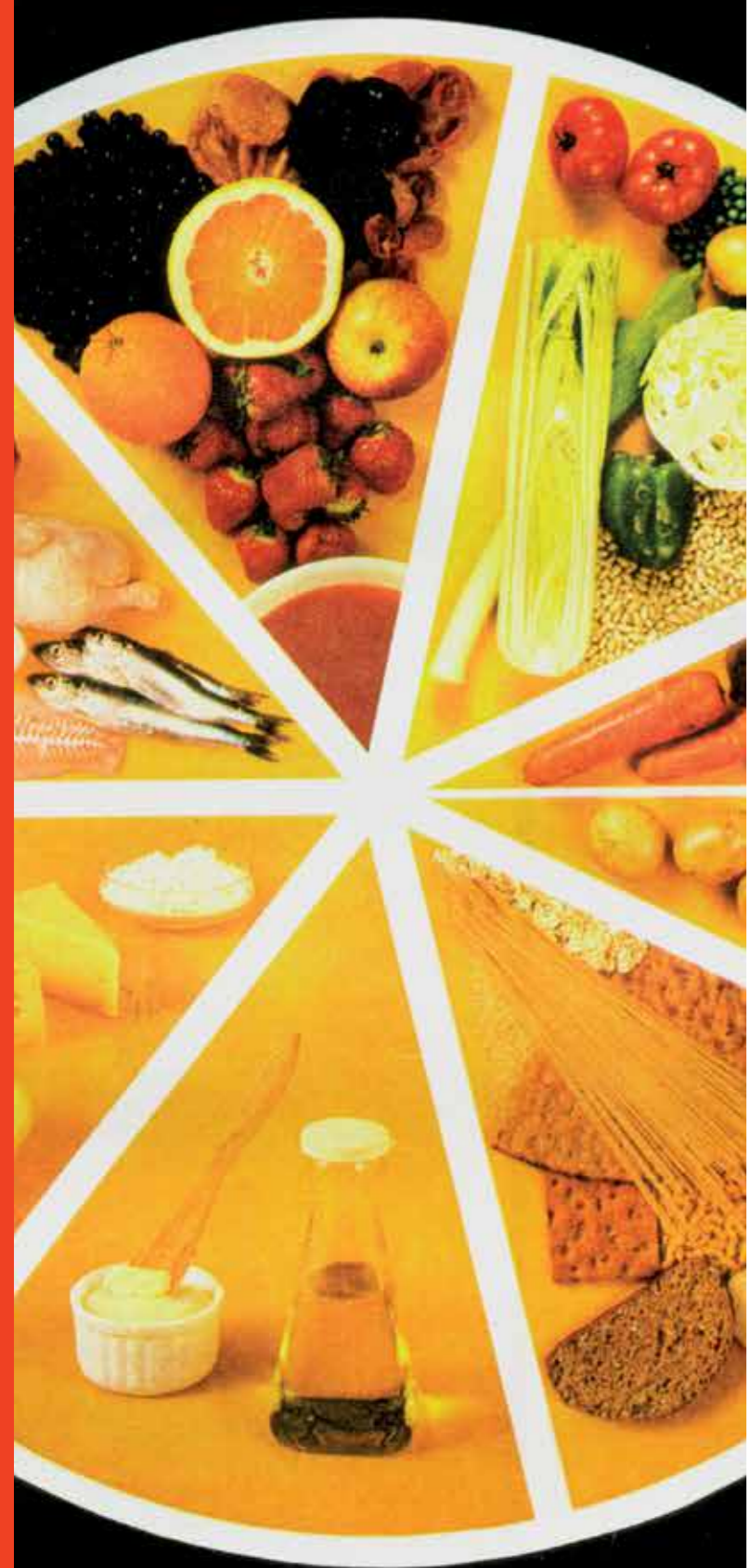
” Man åkte inte till Norrköping utan att ta med matsäck. Det var ju en lång resa.

Johnny Peterson.

” I min dröm fanns att äga och köra en midnattsblå Volvo. Men det blev en skifferblå, en Volvo PV. Den köpte vi 1964 för niotusen kronor och jag tog körkort i januari 1965. Nu kunde vi åka bil till stugan.

Inez Lundberg född 1926. ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

Kostcirkeln

Instrumentverket • Livsmedelsverket • Skolöverstyrelsen • Socialstyrelsen

tema **fabriksfolk och folkhem**

Nyttigt och onyttigt

På 1930-talet kunde man inte förstå hur någon skulle vilja äta rårivna morötter. Inte när man kunde äta dem kokta. Lika obegripligt var det att äta gröt på hela korn om man hade råd att koka slät och vit mannagrynsgröt.

Socialdemokraternas vision om det goda folkhemmet blev ett begrepp på 1930-talet. Där skulle svenskarna vara rena, friska, utbildade och bo i bra bostäder.

Staten drev kampanjer om att äta rätt. Hos de vuxna fanns en viss misstro. Därför satsade man mycket på att utbilda skolbarnen.

Forskarna upptäckte det ena vitaminet efter det andra och vitaminerna kom att bli en viktig del i statens ambitioner att göra svenskarna friskare.

Från 1949 och några år framåt infördes matbispisningar i skolorna. Alla skolbarn fick därmed ett lagat måltid. De vände sig samtidigt vid att äta grönsaker, frukt och att dricka mjölk till maten.

” Mjölk är nyttigt. Det ville man att vi folkskolebarn skulle förstå. Så vi fick vandra till Röda Kvarn och se film om mjölkens välgörande egenskaper. Efteråt krävde man av oss att vi skulle dricka ur varsin glasflaska med mjölk, som under filmvisningen stått och blivit ljummen. Så skulle då efter återkomsten till skolan uppföljning ske. På en gymnastiklektion fick vi dela in oss i mjölkpojkar och kaffepojkar för att mäta våra krafter i dragkamp. Kaffepojkarna vann. Ridå

Torsten Johansson, hembygdsföreningens årsskrift 1997

Kostcirkeln användes länge som modell för hur man skulle äta allsidigt. Den följdes av andra modeller som matpyramiden och tallriksmodellen.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

I Katrineholm infördes skolluncher 1949. Fast då hette det frukostrast och matsalen hette matbispisning. Foto från Södra skolan 1951.

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

I skolorna använde man stora planscher som åskådningsmaterial. Den här har rubriken "Vill du bli frisk och stark?" Budskapet är tydligt.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Nyttigt och onyttigt

texten börjar på andra sidan

Ernst och Jenny Lindberg öppnade ett kafé på Bievägen 1896. Där kunde man köpa ”konfektyrer, krokaner, glacer, efterrätter, tårter, bakelser, kaffe- och tébröd”.

Socker var då inte längre en lyxvara för de rikaste eftersom sockret nu kom från svenska sockerbeter istället för exotiska sockerrör. Men till Lindbergs kafé gick knappast fabriksarbetarna, därtill räckte inte lönen.

Anders Sultan tog över kaféet 1908 och han satte sitt efternamn på skylten. Efter några ägarbyten kom familjen Olsson in som ny ägare 1953. Sortimentet har utvecklats, kaféet har flyttat, men namnet Sultans är kvar.

Odlingen av svenska sockerbeter gick så bra att det på 1930-talet blev ett överskott. För att rädda näringen satsade staten på marknadsföring. Svenskarna uppmanades att sockra mycket, gärna på barnens frukostgröt, med motiveringen att sockret gav mer näring för pengarna och man på så vis kunde spara på grynen.

På 1950-talet hade konsekvenserna av sockerätandet blivit tydliga. Barnen fick lära sig att borsta tänderna för att hålla tandtrollen Karius och Bactus borta. Nästa steg, ett tiotal år senare, var fluortanterna som hjälpte barnen att skölja tänderna i skolan.

Rökning ansågs inte som ohälsosamt till en början. Under 1950-talet ökade försäljningen snabbt. Särskilt ungdomar började röka cigaretter, inspirerade av amerikanska filmer och tidningar med rökande idoler.

Det skulle dröja till 1970-talet innan man på allvar började diskutera rökning som orsak till en rad sjukdomar. Från 1990-talet har olika restriktioner införts vad gäller rökning på allmänna platser och åldersgränser för inköp.

Svenskarna dricker nästan mest kaffe i världen.

Tobak tillhörde de ransonerade varorna under andra världskriget men rätt snart efter krigsslutet 1945 släpptes restriktionerna.

” Tobaksransoneringen upphörde inte direkt efter krigsslutet. Rökarna höll hårt i sina tobakspungar och cigarettpaket. En fimp som var längre än en centimeter räknades som ett fynd.

Ulf Malmkvist, ur hembygdsföreningens årsskrift 2003.

” Jag älskade deras sega bananer! När kriget slutat och man äntligen kunde få riktiga bananer blev jag grymt besviken. Jag trodde att de skulle se ut och smaka som Widstrands små gula sega. Istället var de omtalade exotiska frukterna beska och de sträva tuggorna riktigt växte i munnen.

Ingrid Warne om godisbananerna som såldes i godisaffären Widstrands. Hembygdsföreningens årsskrift 2003.

” Till våra familjetraditioner hörde att vi varje examensdag skulle äta bakelser i Sultans trädgård, en lummig idyll med sirliga, vita utemöbler och en mittplantering med en kvinnostaty. Bakelsekalasen skulle väl vara belöning för att vi varit flitiga med läsläsningen under skolåret och därför fått hyggliga betyg.

Kerstin Larsson i hembygdsföreningens årsskrift 1995. Sultans låg då i hörnet av Storgatan och Bryggaregatan i ett hus som numera är rivet.

Vatten ur kran

När grosshandlare Kullberg och hans familj flyttade in i sitt nybyggda hus vid Storgatan kunde de vrida på en kran och få rinnande vatten inomhus. Det var märkvärdigt i en tid då de allra flesta måste hämta sitt vatten ur en brunn på gården eller gå iväg till en gemensam brunn vid någon källa.

Kullbergska huset stod klart 1904 och vattnet kom via husets egen pump, en hydrofor. Den här tekniken var något som bara de rikaste hade råd med.

Det skulle dröja tre år innan Katrineholm fick sitt första vattentorn. Det var nära 50 meter högt och var ritat av en av dåtidens främsta arkitekter, Ivar Tengbom som också ritat Konserthuset i Stockholm.

Vattnet leddes från Åsen och pumpades upp i tornet varifrån det sedan gick med självtryck ut i ledningarna i stan. Men det var inte så många privatpersoner som var anslutna i början. Rinnande vatten var en lyx, även om den kom från stadens vattentorn.

Först på 1920-talet började man bygga hus med vattenledningar. Till en början hade flerfamiljshusen ofta gemensamma tvätt- och badrum i källaren men på 1930-talet började de nybyggda lägenheterna utrustas med egna badrum.

På 1960-talet räckte inte det gamla vattentornet längre till. Ett nytt byggdes och det gamla hotades av rivning. En stark opinion och insamlade pengar har därefter räddat tornet från grävskoporna gång efter gång.

Fortfarande påminner namn som Brunns-gatan och Källgatan om vart stadsborna en gång fick gå för att hämta sitt vatten.

Vattentornet med en del av Stortorget i förgrunden.

Vattnet skulle inte bara komma in, det skulle ut också. Ett nät av avloppsledningar byggdes, som här vid Oppundavägen 1924.

” Vi hade ingen telefon och inget rinnande vatten inne. Vi gick till grannarna och hämtade en hink vatten om dagen till matlagning och annat. Till disk och tvätt tog vi vatten ur sjön.

Sonja Larfors.

” Varje morgon steg vi upp och tvättade oss i våran kommod. Som bestod av handfat och kanna med kallt vatten. Potta fanns det under i ett litet skåp. På natten togs detta kärl fram och användes av alla familjemedlemmarna.

Karin Leandersson om barndomen i Katrineholm på 1930-talet, ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

Torrdass fanns på alla innergårdar. I allmänhet hade varje lägenhet sin egen dörr. Vid mitten av 1900-talet hade hälften av bostäderna vatten och avlopp. Bilden är från dassbyggnaden vid Östra skolan.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Vatten ur kran

texten börjar på andra sidan

En tvättinrättning öppnade i hörnet av Drottninggatan och Djulögatan i slutet av 1800-talet. Hit kunde man gå och lämna sin smutsiga tvätt eller tvätta själv mot en lägre avgift.

Tvätt- och slaskvatten slogs ut på gårdarna. Där låg utedassen, sophögarna och gödselhögarna. Särskilt sommartid kunde det lukta väldigt illa.

Inte blev det bättre av att det gick ett dike rakt igenom stan, i Köpmangatans sträckning, och mynnade i sjön Näsnaren. Den kallades graven och blev med tiden allt mer förorenad och allt mer illaluktande.

I samband med att hus och gator byggdes, så täcktes diket över bit för bit. Vattnet strömmar fortfarande men numera under jord.

Vid mitten av 1900-talet hade ungefär hälften av hushållen i Katrineholm vatten och avlopp.

Det äldsta badhuset som var både bad- och tvättinrättning låg i hörnen Drottninggatan-Djulögatan. Foto Olle Westerberg 1927.

Badhuset på Hantverkaregatan stod klart 1934. Först tänkte man att huset bara skulle erbjuda karbad. Men en simbassäng byggdes också efter påtryckningar från stadens nybildade simsällskap. Huset revs 2006.

Tvättinrättning på 1940-talet.

Arbetarna på SKF fick med tiden moderna tvätttrum i rostfritt och kakel.

” Det värsta var latrintunnorna. De bestod ofta av avsågade fotogen-tunnor och med ett par repstumpar som handtag. Tunga och svåra att lyfta och ibland överfulla - ett otrevligt jobb, men man vande sig. Bestämmelserna sa att vi måste vara utanför samhället med burkarna redan klockan sex på morgonen. Det innebar att vi måste sätta igång med jobbet före klockan tre. Stränga vintrar var vanligt på den tiden och innehållet i burkarna var fruset och måste spettas ur, ett hårt arbete. Då var det lättare på sommaren när det gick att hälla ur dem, men då var lukten desto värre. Även om burkarna blev bättre så småningom dröjde det ända in på 1940-talet innan det blev skruvlock på latrinkärlen.

Gustaf Lilja körde sopor och latrin med häst och vagn i många år. Citatet är ur en intervju i Katrineholms-Kuriren 1957, i samband med hans 75-årsdag.

” Rummet hade träholkar runt väggarna. I varje sådan holk fanns ett tvättbräde och bakom varje tvättbräde stod en tvätterska i träskor och vaxduksförkläde, genomvåt med svampiga händer och med tvättlödder upp till armbågarna. Ångan stod så tät att man knappt kunde se tvärs över rummet och golvet flöt av vatten.

Anna Britta Ferm, hembygdsföreningens årsskrift 1968-1969.

” Vattenklosetter var en lyx. Ofta var det fråga om utedass i uthus på gården eller en med grannarna gemensam toalett i trapphuset. Den skäggige och rundmagade Lilja kom regelbundet körande efter häst med latrintunnor på flaket och barnen lärde sig snart att rabbla ramsan: Långt bort i fjärran skymtar Lilja med kärran. Hästen är vit och kärran full med skit

Torsten Johansson, hembygdsföreningens årsskrift 1997.

Nybyggarna

När rallarna lagt rälsen och arbetarna byggt stationshuset, då blev det tyst och tomt igen. Platsen var så obetydlig att den inte ens hade ett namn. Stationen döptes till Katrineholm efter gården som låg ett par kilometer bort.

Intill stationshuset låg några trähus. I övrigt var det skog, åkrar, ängar och en del sankmark. Någon gång stannade ett tåg. Några män skyfflade in mer kol och fyllde på vatten till ångmaskinen. Så for tåget igen.

Stationen invigdes i november 1862. Någon vecka senare kom de första nybyggarna, herr och fru Eriksson med tre barn och tjänstefolk. Han skötte diligenstrafiken mot Norrköping, alltså schemabunden trafik med häst och vagn. Han öppnade också ett gästgiveri. Hon var bagerska och därmed Katrineholms första hantverkare.

Ett par år senare fanns dessutom en handlare, en snickare, en smed, en postmästare plus järnvägspersonal och ett antal drängar och pigor. Antalet invånare hade ökat till 36.

En dag steg en blivande fabrikör av tåget. Så kom en till och en till. De var pionjärer i det nya industrilandet Sverige. Det var en tid då fabriker byggdes, då maskiner kunde drivas av ånga och snart även elektricitet. En tid då arbetare flyttade från landsbygden till städerna.

Landet fick en ny samhällsklass, fabriksarbetarna. De sålde sin muskelkraft och sin tid och fick betalt i pengar. Det var nytt i ett samhälle där man var van vid att byta varor och tjänster, där anställda hade fått större delen av lönen i mat och husrum.

Fabrikörerna som steg av tåget i Katrineholm gillade järnvägen. Tidigare hade de varit beroende av sjövägar och hamnar för sina transporter. Nu kunde de bygga fabriker, ja hela städer bara det fanns en järnvägsstation.

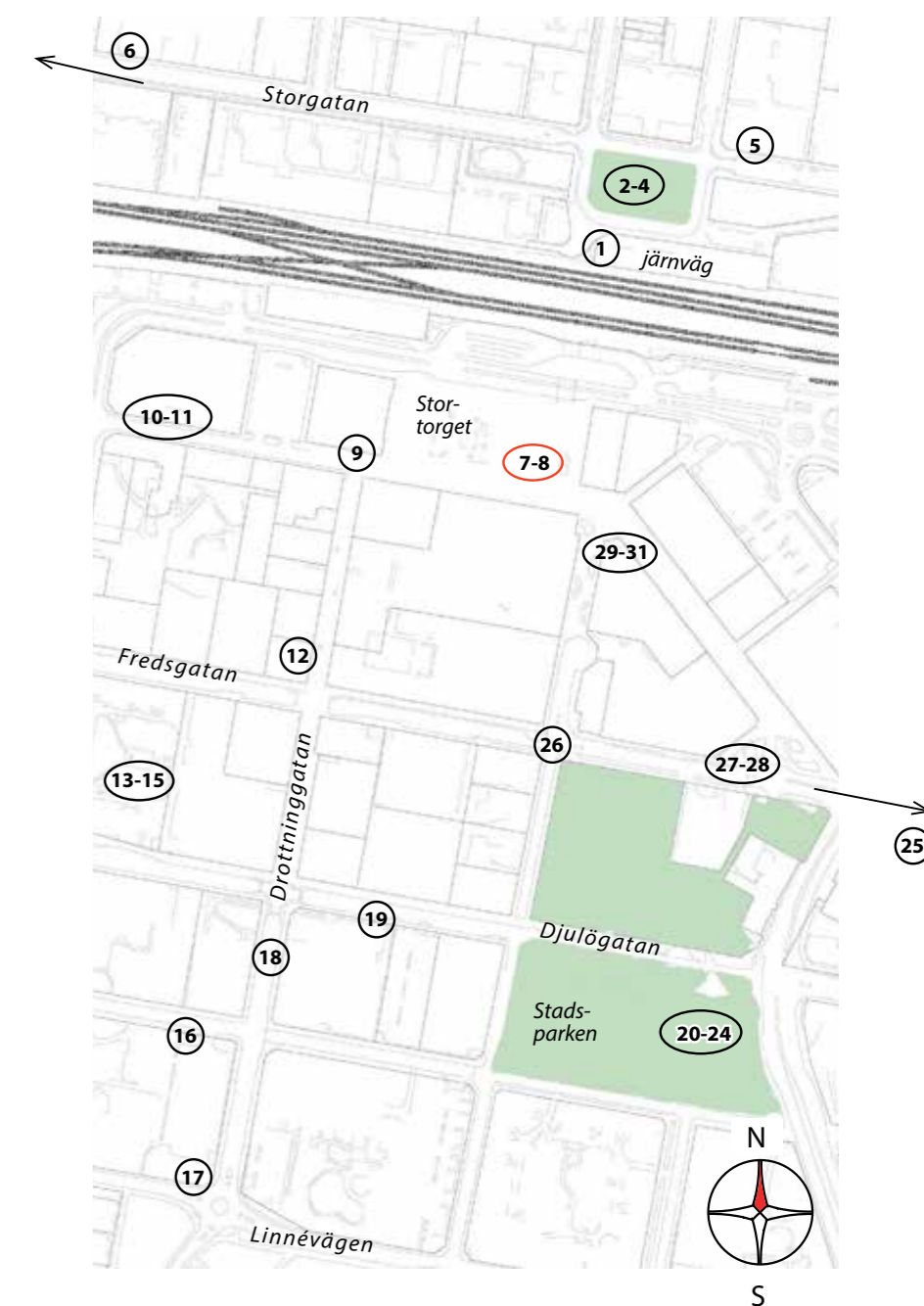
Foto signerat Ester Birgén, Katrineholm.

Järnvägshotellet vid stationen var ett lönande företag. Det drevs av Hanna Andersson, se nedan. Bilden är ett vykort avsänt 1883, samma år som Katrineholm blev municipalsamhälle.

I Katrineholm var alla nybyggare. När samhället bildades var alla restriktioner som reglerade hantverk och handel borttagna. Här fanns därför inga gamla etablerade släkter som dominerade stadslivet som i så många äldre städer. Men det betydde inte att alla var lika. Det uppstod snart flera sociala grupperingar. Till de rikare hörde företagarna, handlarna och vissa järnvägsanställda. Fabriksarbetarna var en klass för sig, tjänstefolk en annan. På bilden har några ur Katrineholms societet samlats för att fira Hanna Anderssons 50-årsdag år 1895. Hanna drev järnvägshotellet och tjänade mest av alla i Katrineholm, tills Kullberg gick om. Hanna sitter längst fram, iförd ljus klänning med mörka band.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Nybyggarna

texten börjar på andra sidan

En av de första blivande fabriköerna hette Fredrikson. Han insåg att alla träd som växte runt samhället kunde avverkas och förädlas. Han grundade en snickerifabrik alldeles intill järnvägen.

Nästa fabriköer hette Grönkvist och han satte upp en fabrik vid järnvägen väster om Fredriksons snickeri. Mitt emellan de två fabriköerna låg torget.

Katrineholm växte, till en början utan regler. Man byggde som man ville och slängde sopor som man ville. Sockencentrum låg en mil bort i Stora Malm.

1883 blev det ändring. Katrineholm blev ett municipalsamhälle med ordningsföreskrifter och brandskydd. Nybyggarna blev samhällsmedborgare. De var då 850 personer.

Hanna Andersson som drev järnvägshotellet hade i särklass högst inkomst. Därefter kom August Kullberg och stationsinspektören C. V. Fågerskiöld. De två fabriköerna Grönkvist och Fredrikson hamnade ett stycker ner i inkomstliga, efter lokomotivförare, kundtör, slaktare och öltappare.

Ett tiotal år senare skulle Kullberg tjäna mycket mer pengar än alla andra.

Det var norr om järnvägen som man först byggde bostäder. Senare byggdes också skolor, affärer, kyrkor, banker och postkontor. Fabriköerna, liksom torget låg på södra sidan.

Många måste korsa järnvägsspåren på vägen mellan jobb och hem. En gångbro över spårområdet stod klar 1901. Den kallades lite skämtsamt för himlastegen.

Fabriköerna blomstrade och Katrineholm växte. År 1917 blev samhället upphöjt till stad. En stad som då hade vuxit till 6 600 personer.

Barn leker på Djulögatan, troligen 1930-talet.

” Katrineholm firade nyårsnatten sitt inträde i de svenska städernas krets på ett värdigt sätt med festligheter, vilka i all sin enkelhet, dock hade en så högtidlig prägel, att de aldrig skola förgätas av dem som voro i tillfälle att deltaga däri.

Katrineholms tidning januari 1917.

Stortorget med brandskyddets spruthus till vänster. Brandskydd var en av de första frågorna som det nybildade municipalsamhället fick ta itu med. Alla var rädda för brand i en tid då husen hade vedspisar, kakelugnar och fotogenlampor. Dessutom fanns det alltid en risk att ångloken skulle skicka iväg gnistor. Bland de första åtgärderna var att skaffa en stor spruta och se till att det fanns brandbrunnar på olika platser. Fotot är taget 1902 i samband med en stor övning med soldater från västra Sörmland.

tema fabriksfolk och folkhem

 Katrineholm

 Sörmlands museum
En del av Region Sörmland

Folkhemmet

Busstationen låg på Stortorget vid mitten av 1900-talet.

När Katrineholm blev stad år 1917, bjöds de nya stadsborna på musik, tal och fyrverkerier, nästan på samma sätt som när järnvägen hade invigts 55 år tidigare.

Annars hade människorna inte så mycket att glädja sig åt. Det var en eländig tid, såväl i Katrineholm som i Sverige och i världen. Första världskriget pågick.

Sverige stod utanför men drabbades ändå. Det var brist på nästan allt. Folk frös och var hungriga. Det som fanns att sälja såldes till priser som en arbetare inte kunde betala.

Kriget förvärrade en redan besvärlig situation för många. Landet hade på bara några årtionden förvandlats från ett jordbrukarsamhälle till ett industrisamhälle.

Springsjas på Stortorget, mitten av 1930-talet.

Fabriksarbetarna var en ny samhällsklass. Den hade vuxit så snabbt att det knappt fanns plats för dem i städerna. De bodde trångt i kalla bostäder där löss och råttor frodades. Den snabba inflyttningen skapade problem med vatten, avlopp och sopor.

Sjukdomar spreds snabbt. TBC var ett av tidens stora plågoris. Ett annat var det utbredda spritmissbruket som ödelade många hem.

De stora folkrörelserna med arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen och idrottsrörelsen samlade människor som aktivt ville skapa sig bättre liv.

Himlastegen kallades gångbron som gav en säker övergång över järnvägen. Den var klar 1901.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Folkhemmet

texten börjar på andra sidan

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

Kö till BVC, barnvårdscentralen, som i slutet av 1950-talet låg i Kullberg'ska huset. Foto Carl-Axel Tholin.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Med utbildning skulle de sociala klyftorna minskas. Ingenjör var framtidsyrket framför andra. Valaffisch från 1930-talet från Socialdemokraterna.

I det nya moderna Sverige skulle alla ha det bra. De skulle bo i ljusa rymliga bostäder med centralvärme, praktiska kök och med eget badrum och toalett – inomhus.

Människorna skulle ha hela tänder, vara vaccinerade, andas frisk luft, äta vitaminrik mat och motionera. Och de skulle studera.

En vision om ett Sverige som ett folkhem formulerades första gången av den socialdemokratiska ledaren, och blivande statsministern, Per Albin Hansson i ett tal 1928.

Hygieniskt, effektivt, rationellt, modernt och friskt är ord som stod högt i kurs. Ingenjör-

konst och vetenskap likaså. Tekniken skulle lösa det mesta. Framtidstron var stark.

Folkhemstanken kom att prägla det svenska samhällsbygget under drygt trettio år. Staten tog en aktiv roll som uppfostrare och vägvisare men också som trygghetskapare. Staten blev som en god förälder.

Under den här tiden förändrades Sverige radikalt, från ett litet fattigt land i norra kanten av Europa till ett rikt land som i flera avseenden sågs som ett internationellt föredöme.

Pengarna strömmade in efter andra världskrigets slut då Sverige var oskadat och industrin kunde leverera.

En lång rad reformer såg till att vi fick förkortad arbetstid, förlängd semester, barnbidrag, studiestöd, allmän folkpension, föräldradaghet, äldre- och sjukvård, folkbildning och barnomsorg.

Bostadsbyggande, socialvård och utbildning stod i fokus. På trettio år gick landet från att ha haft bland de sämsta bostäderna i Europa till att ha bland de bästa i världen.

tema fabriksfolk och folkhem

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Djulöbadet vid mitten av 1900-talet.

Ung i folkhemmet

Tonåringar var ett nytt begrepp från mitten av 1950-talet. De var den första generationen som fick uppleva en ungdomstid, en period då de hade tid och pengar att skapa sig en egen kultur. I den ingick musik, dans, film, kläder och frisyrer.

De tillhörde de stora barnkullarna som var födda på 1940-talet. Kriget var slut och framtiden var ljus. Landets ekonomi var god och socialdemokraternas vision om folkhemmet hade styrt utvecklingen.

Med barnbidrag och studiebidrag kunde allt fler unga fortsätta studera, även om föräldrarna inte hade så mycket pengar.

Den obligatoriska skolan förlängdes. Arbetstiderna förkortades, lediga lördagar infördes, semestern blev längre, lönerna högre.

Tiden mellan att vara barn och vuxen hade tidigare varit väldigt kort, ofta en enda dag mellan avslutningen i sjätte klass och det första jobbet. Nu blev den utsträckt över flera år.

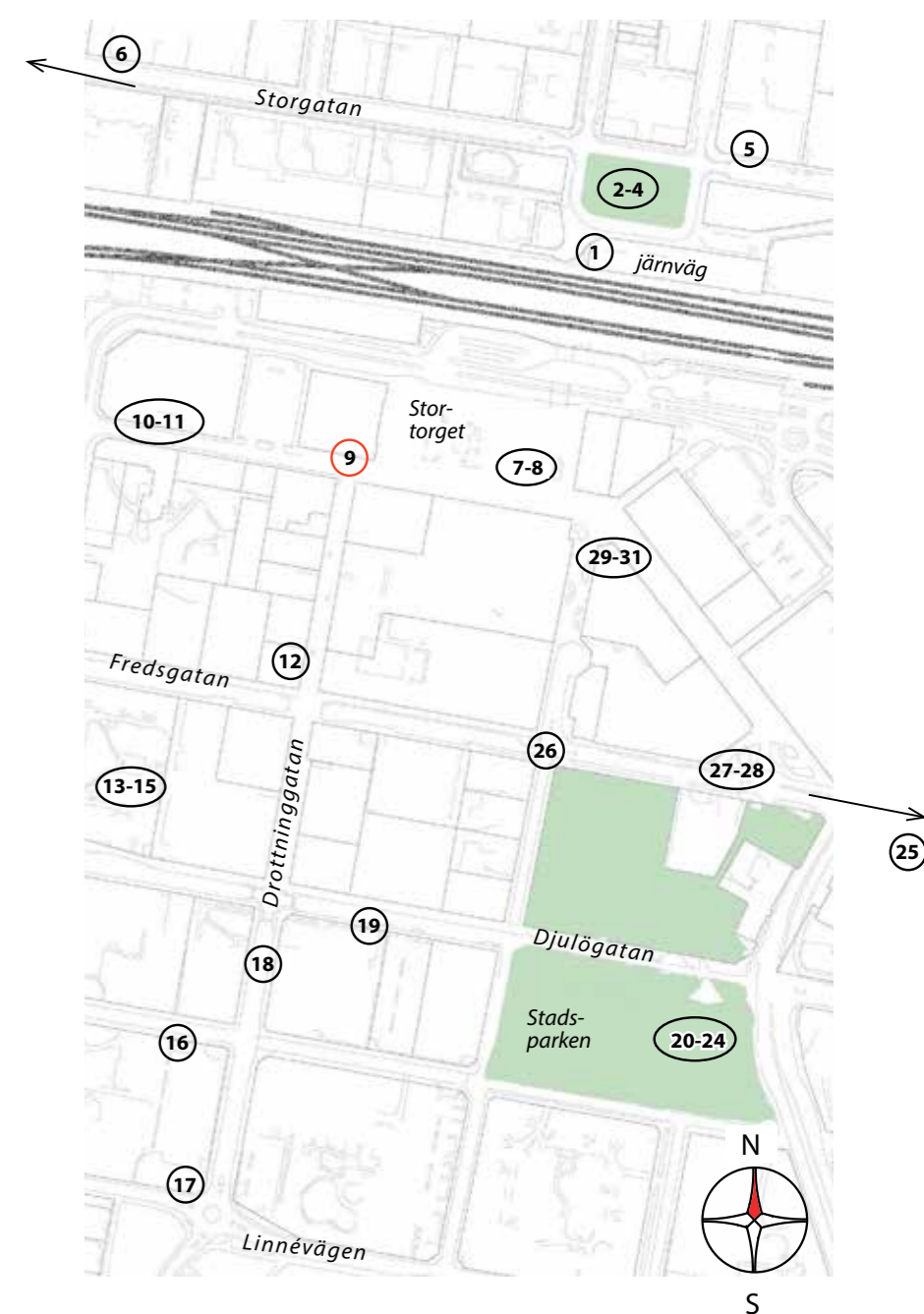
Ungdomarna blev en grupp som både hade tid och råd att skapa en egen kultur och visa att man bröt mot de vuxnas uppfattningar.

Tonåringarna var ingen homogen grupp. Den stora skiljelinjen gick mellan de som jobbade och de som studerade. Med klädstilar, frisyrer och musiksmak visade man tydligt vilket grupp man tillhörde.

USA var den stora inspirationskällan. Häri-

Till skivaffären eller biblioteket kunde man gå för att provlyssna inför ett eventuellt köp. Foto Carl-Axel Tholin, slutet av 1950-talet.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Moderiktig flicka från sent 1950-tal. Tyget var Bardot-rutigt och kjolen hölls ut av skumgummi eller som här en metallring. Foto Carl-Axel Tholin.

Spåttor åkte med på knuttarnas motorcyklar. Den här unga kvinnan kör själv.

Elvis hade slagit igenom i slutet av 1950-talet. Troligen hade den här unge mannen från Katrineholmstrakten tagit intryck. Foto Carl-Axel Tholin.

Ung i folkhemmet

texten börjar på andra sidan

från kom jeans, tuggummi, coca-cola och rockmusik. Bill Haley med "Rock around the clock" var en av de allra första rockmusikerna i mitten av 1950-talet. Sedan kom Elvis, Tommy Steele och alla de andra.

Den mest utmanande ungdomsgruppen var raggarna. De jobbade och hade både körkort och bil. Stora amerikanska bilar som de körde runt med för att visa upp sig. Hade de inga flickor, "raggarbrudar" i baksätet, försökte de oftast ragga upp några.

Ordet ragga fanns inte i svenska språket före mitten av 1950-talet.

Raggarna ansågs omoraliska, rent av farliga. Ragggarbrudarna fördömdes ännu hårdare, eftersom de förutom allt annat också bröt mot uppfattningarna om hur flickor skulle vara.

I Katrineholm träffades ungdomarna på Stortorget, gärna vid den så kallade ragggarbacken i västra kanten. Det var ingen stor backe, snarare en upphöjning på ett par meter. Men den räckte för att man både skulle få överblick och synas. Backen togs bort vid en ombyggnad på 1980-talet.

Musiken tog stor plats i ungdomarnas liv.
Foto Carl-Axel Tholin, slutet av 1950-talet.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Fontänen på Stortorget var en given samlingspunkt, liksom ragggarbacken som låg bakom trädet till höger i bilden. Foto från mitten av 1930-talet.

” Snart samlas de framför Ackes korbkiosk som står mellan bondtorget och fontänen. Där kan man vara säker på att alltid träffa någon man känner. Korb-Acke är van vid ungdomarna och kan slänga käft. Den som inte har pengar så det räcker till en varm utan bröd, kan för en femöring få en slatt senap på ett papper. Han har annat att sälja också men det är inget man köper när det finns tjejer närvarande.

Ulf Malmkvist, hembygd-föreningens årskrift 2002.

Smeden som lyckades

Gustav Robert Grönkvist är smeden som började som hovslagare, blev uppfinnare, och slutade som industriman.

Grunden för framgången var en hästdragen räfsa där klorna automatiskt följde ojämnheter i marken. Den blev en försäljningsframgång och på bara några år såldes räfsan över hela Skandinavien.

Grönkvist hade aldrig klarat av att göra en sådan satsning om han inte fått hjälp av entreprenören Kullberg som tog hand om marknadsföring och försäljning.

Grönkvist grundade Grönkvists Mekaniska verkstad 1891 och tillverkade förutom hästräfsan även andra redskap för jordbruket som tröskverk och såmaskiner.

Han ville utöka med andra produkter och beslutade sig för att tillverka kullager. En ny stor fabrik byggdes på Kungsgatan och stod klar 1914. Den var fyra våningar hög och försedd med hissar och elektricitet.

Här fanns kemiskt laboratorium och ritkontor. Ett stämpelur kontrollerade de 300-400 arbetarnas tider. Här fanns moderniteter som vattenburen värme och tvättrum med WC för arbetarna. Maskinerna kunde stängas av med säkerhetsknappar placerade på olika ställen i lokalen. På det platta fabriktaket skulle det växa gräs där arbetarna kunde vila på rasterna.

Fabriken byggdes med inspiration från USA och var en av de första betongbyggnaderna i Sverige. Man kan tänka sig att det var ett sensationellt bygge i 1910-talets Katrineholm.

Huvudsakligen skulle fabriken tillverka kullager för järnvägsvagnar och spårvagnar. Men stridigheter om patent ledde till att Grönkvist redan 1916 sålde verkstaden till SKF, Svenska Kullagerfabriken.

Grönkvists Mekaniska Verkstad.

Grönkvist konstruerade en hästdragen räfsa där pinnarna drogs upp automatiskt när de stötte på stenar eller andra hinder. Den kallades balansräfsan och blev en stor artikel både i Sverige och utomlands. Den tillverkades av Grönkvists Mekaniska Verkstad och såldes av Kullberg & Co.

Grönkvist fortsatte med företagandet i Bröderna Grönkvists chuckfabrik och AB Grönkvists gjuterier. På nuvarande Gjuterigatan uppfördes ett av Sveriges modernaste gjuterier. Ett år senare såldes det till AB Pumpseparator i Stockholm.

Grönkvist var en nytänkare på många områden. 1911 var han en av de första fabrikörerna i landet som gav de anställda semester, en vecka med full lön år. Först 1938 fick alla rätt till betald semester, då två veckor.

” Nog vet jag att Du är en duktig affärsman och kan sälja det mesta, men den här kan Du nog inte pracka på någon bonde.

Grönkvist lär ha sagt så till August Kullberg när denne sett prototypen till hästräfsan. Samma räfsa som Kullberg några år senare sålde tusentals av över hela världen under namnet "Katrineholms balansräfsa". Citatet är hämtat ur Hilding Hjelmbergs böcker om Katrineholms historia.

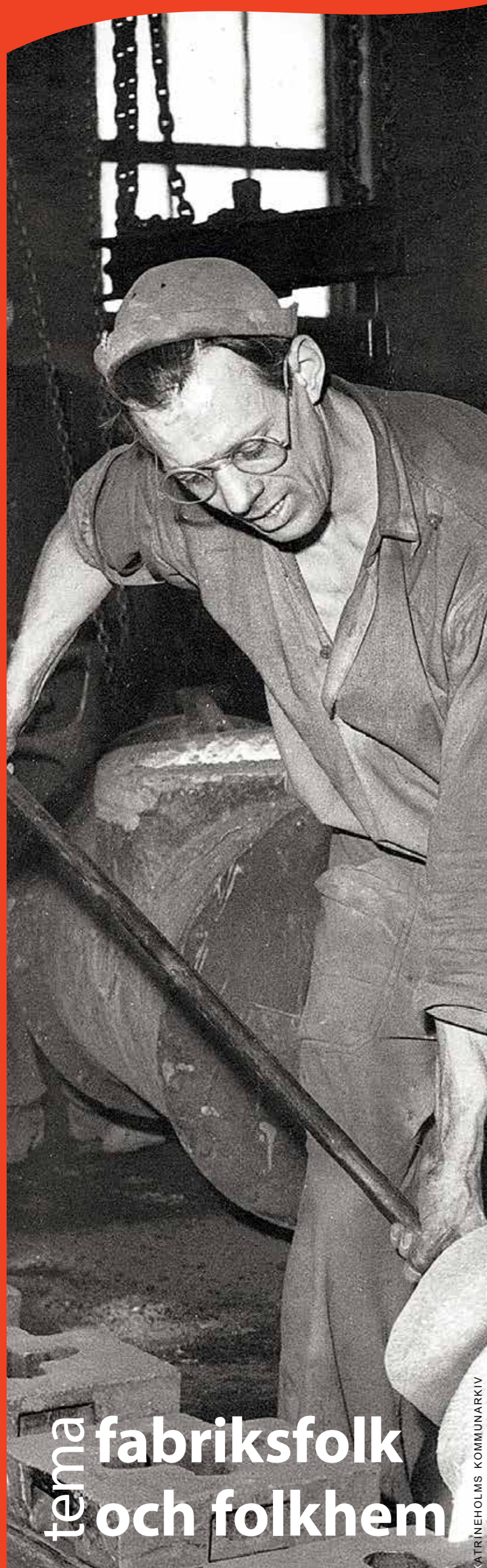

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Smeden som lyckades

texten börjar på andra sidan

Mekaniserad avdelning med rullbana vid SKF. Foto K W Gullers.

Effektiva skyddskläder krävdes för arbetarna som sandblästrade lagerhus. Foto K W Gullers.

SKF, som grundades 1907 i Göteborg, tillhörde en ny typ av verkstäder som baserades på svenska uppfinningar och finansierades av affärsbankerna.

De var internationellt inriktade och mycket viktiga för svensk ekonomi. Andra så kallade snilleindustrier, var ASEA, LM Ericsson och AB Separator.

Vid andra världskrigets slut 1945 var sex års krig över. I det krigshärjade Europa behövdes varor av alla slag. De svenska industrierna var oskadda och kunde producera.

Gjuterijobbet var hett och tungt.

Sveriges exportindustri var grunden till landets goda ekonomi, välståndet som varade från 1950-talet till in i 1970-talet. Denna period brukar kallas de gyllene åren. Folk fick högre löner, bättre levnadsstandard och arbetslösheten var rekordlåg.

Företagen måste importera arbetskraft, från Finland, Ungern, Grekland, forna Jugoslavien och Turkiet. De svenska arbetarna var för få. Det berodde på den höga produktionen men också på att de unga kom ut senare i arbetslivet eftersom skoltiden hade förlängts.

” SKF-barnen hade alltid bra sulor på skorna. Föräldrarna skar till drivremmar från SKF och satte under skorna. Det syntes lång väg att där kommer ett SKF-barn.

Lennart Lindström.

Färdigsytt

Man köpte inte kläder på 1800-talet. Man köpte tyg, eller vävde eget. Och med tyget gick man till skräddaren som sydde herrkläder eller till sömmerskan som sydde damkläder. Några klädfärer fanns inte.

De flesta hade inte fler plagg än någon uppsättning arbetskläder och någon uppsättning finkläder plus vinterrock och mössa. Ett fåtal hade råd att bry sig om mode och fylla en garderob.

Under det sena 1800-talet började allt fler varor tillverkas i fabrik. Massproduktion ersatte hantverk, även inom det textila området. Spinnerier och väverier fanns i Norrköping och Nyköping med flera städer. Snart började man även sy kläder i fabrik.

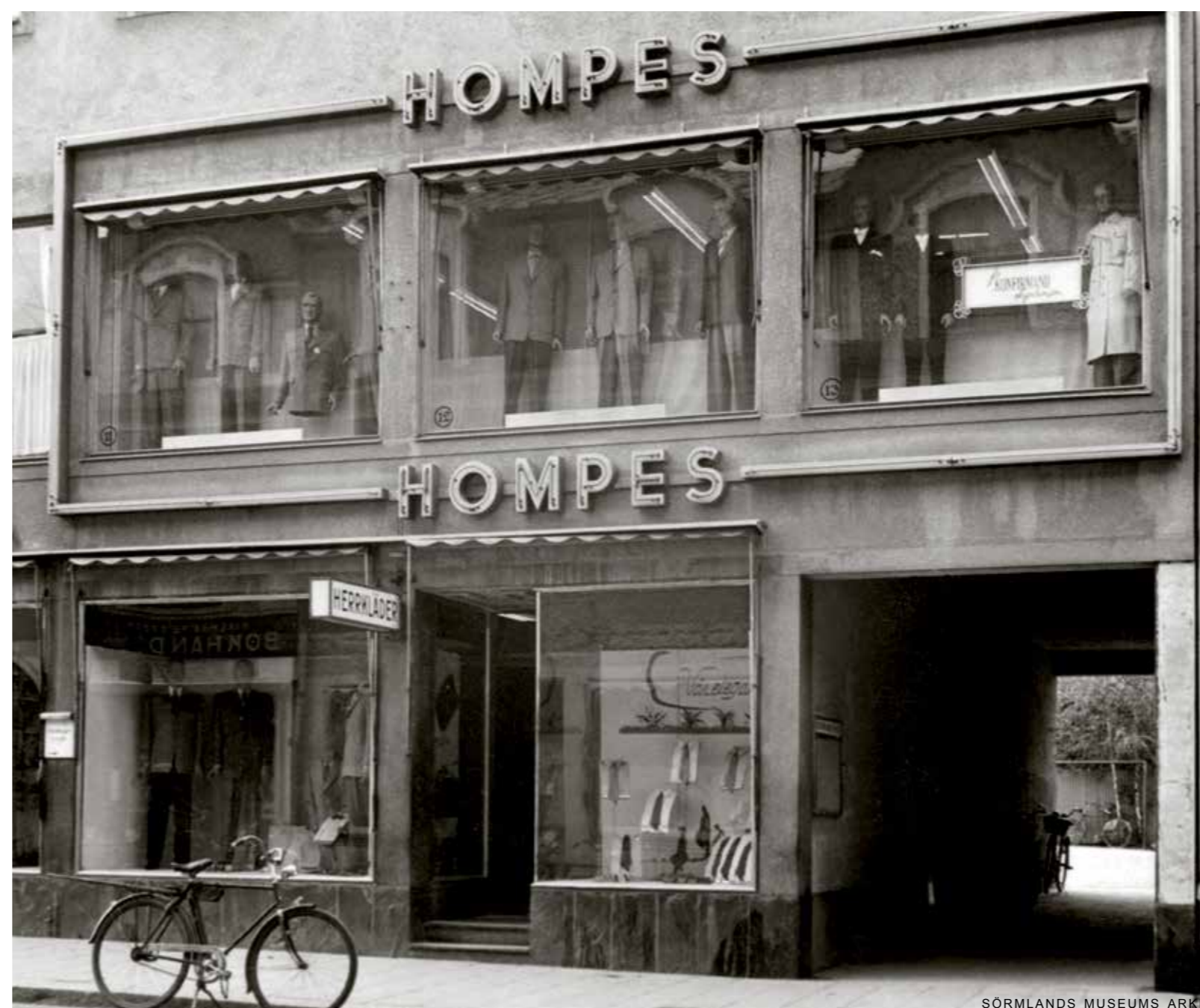
Widengrens i Vingåker grundades 1896 och var bland de första i landet att sälja färdigsyddna kläder. Till en början satt arbetarna hemma och sydde. Senare anställdes allt fler för arbete inne i fabriken.

Fabrikerna erbjöd färdiga plagg i olika storlekar och olika modeller. Dessutom till lägre priser. Det här skapade valfrihet och efterfrågan ökade. Konfektion ersatte skräddarsytt.

De fabrikssydda kläderna blev populära under 1920-30-talen och den svenska konfektionsindustrin nådde sin höjdpunkt på 1950-talet.

Därefter började konkurrensen utifrån bli allt svårare. Stora delar av den svenska textilindustrin lades ner från senare delen av 1970-talet.

Elever vid Katrineholms husmodersskola på utflykt 1934. Den högra kvinnan bär ett modernt konfektionsplagg, en trenchcoat. Husmodersskolan ingick i de praktiskt inriktade skolorna i Katrineholm.

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

KATRINEHOLM-ST. MALMS HEMBYGGDSFÖRENING

Hompes herrkläder låg på Drottninggatan. Foto Dan Samuelsson 1940-talet.

Nils Steberg drev en klädfär under en period fram till 1956, då huset revs för att lämna plats åt Tempovaruhuset, nuvarande Åhléns. Foto Olle Westerberg.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Färdigsytt

texten börjar på andra sidan

Katrineholm hade en betydande konfektionsindustri fram till 1970-talet. Strands Konfektion AB, grundad på 1920-talet, var en av de första fabrikena.

Modet, som alltid speglar tidsandan, förespråkade vid denna tid amerikansk militärstil. Trenchcoaten var populär, ett plagg som även Strands tillverkade.

Efter några år bestod arbetsstyrkan vid Strands av 200 personer, varav 165 kvinnor. De tillverkade 900 plagg per vecka. I slutet av 1950-talet övertogs tillverkningen av Ljungströms i Vingåker.

Ett annat företag i branschen var Jakobsdals Textilindustri AB som flyttade till Katrineholm från Göteborg i slutet av 1930-talet. Valet föll på Katrineholm eftersom det fanns gott om kvinnlig arbetskraft, lämpliga lokaler och ett bra läge vid järnvägen.

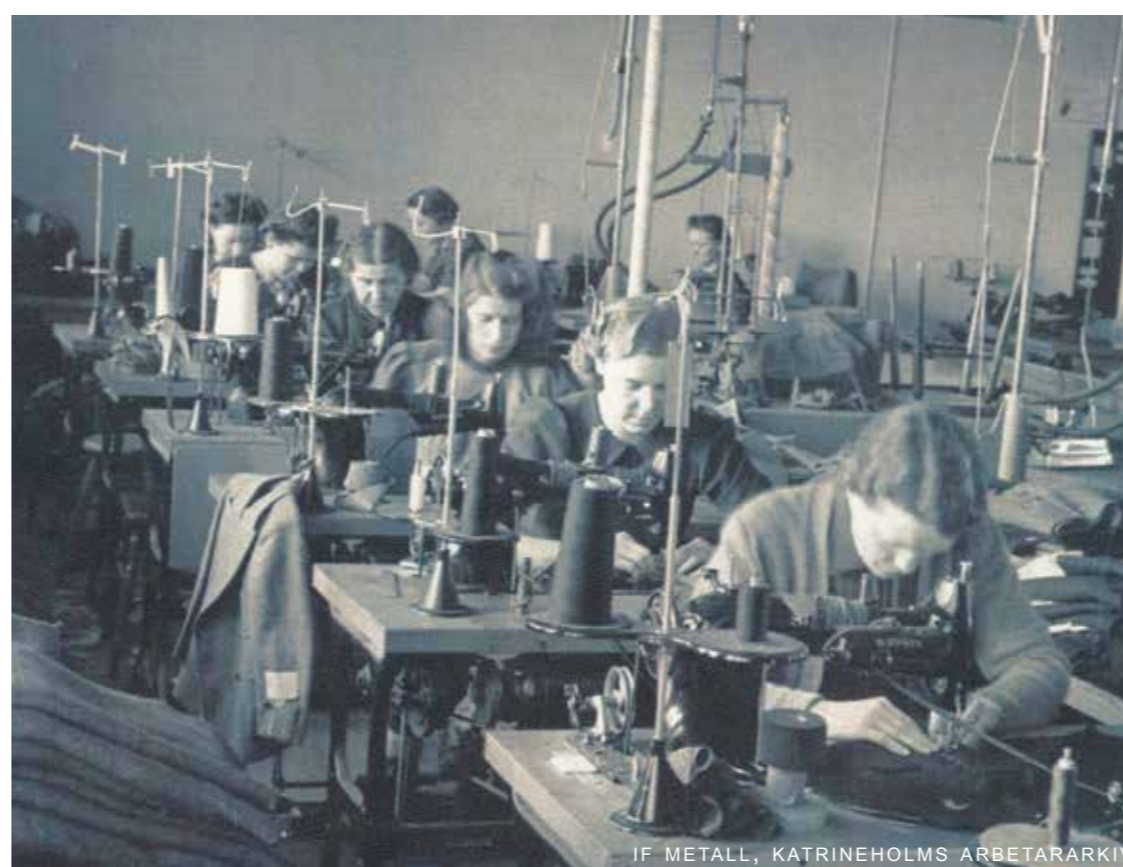
Som mest arbetade här över 100 personer med att tillverka klänningar, kjolar, blusar och strandkläder. På 1960-talet riktade man in sig på det nyss framsprungna tonårsmodet. Men även den här fabriken överläts så småningom till Ljungströms i Vingåker.

I takt med att konfektionsindustrin växte, så öppnades allt fler klädaffärer i landet. I Katrineholm fanns Anna Axelsson som grundade en klädesaffär 1923. Hon var framgångsrik. Affären växte till en kedja och ungefär 80 år senare fanns det omkring 13 butiker i Mellansverige, alla skyltade med hennes efternamn.

Sömmerska vid Jakobsdals textilindustri.

IF METALL, KATRINEHOLMS ARBETARARKIV

IF METALL, KATRINEHOLMS ARBETARARKIV

Ovan: Eva Söderman, Hildur Johansson och Mary Karlsson under fikarast på Strands på 1940-talet. Notera hinken från biografen Palladium.

Förutom rockar av trenchcoat-modell var Strands huvudproduktion kostymer och ytterplagg för "herrar och gossar". Foto 1940-talet.

” De förbättrade sociala förhållandena, hygien och sport sätter stora och goda spår hos ungdomarna. Konfektionsindustrin är en mycket god folkuppfostrare. När pojkarna har råd att köpa sig snygga kostymer, så känner de också ett starkare behov av att vara snygga själva.

Uttalande av major Bratt efter inskrivning av värnpliktiga i Katrineholm i mars 1942, enligt Katrineholms-Kuriren.

” Det fanns många trotjänare bland Strands sömmerskor. En av dem var Hulda Larsson. Hon var knapphållssömmerska. När hon var 71 år gammal och efter 45 år och 3 månader i företagets tjänst avtackades hade hon enligt överslagsberäkningar sytt 10 miljoner knapphål.

Ur Katrineholm, vår stads historia från andra världskriget till sekelskifte.

En kanal för alla

Det fanns bara en kanal. Det betydde att alla som lyssnade på radio hörde samma program. Sveriges Radio, eller Radiotjänst som det då hette, började sina sändningar 1925.

Det var en sensation att kunna höra levande röster och musik. Människor samlades vid radioapparaterna och lyssnade begärligt, inte minst till de dagliga nyheterna.

Radion skulle vara folkbildande och uppfostrande. Det var särskilt viktigt under beredskapsåren 1939-45 då radion skulle sprida en god samhällsanda.

En radiodag kunde på 1950-talet innehålla morgongymnastik, skolradio, föredrag för husmödrar, program för lantbrukare, radioteater och Dagens Eko. Varje dag sändes grammofontimmen med enbart musik.

Med radion kom världen närmare. Rapporter om krig, svält, epidemier och brottslighet lämnades rakt in i människors vardagsrum.

I slutet av 1950-talet började TV-apparaterna flytta in i hemmen, ofta i form av modernt designade möbler i ädelträ.

TV:n övertog nu radions gamla roll som samlingspunkt. Det fanns bara en kanal och programmen sågs av alla. Dagen därpå pratade man om programmen på fikaraster och lunchraster.

De tidiga TV-ägarna fick ofta sällskap framför apparaten av grannar och vänner. Att se på TV var ett nöje som man ofta delade.

Radion var en viktig möbel centralt placerad i rummet. Den platsen övertogs snart av TV:n. Foto i mitten av 1900-talet.

Muraren Harry Gustavsson var den förste i Katrineholm som hade TV. Han köpte den i december 1954, ett par månader efter att Radiotjänst börjat med provsändningar på kvällarna.

Harry Karlssons TV-apparat hade 17 tums bildruta och var stor som en byrå. Bilden var svart-vit och efter en stunds tittande började den ofta att rulla.

På hösten två år senare skedde den officiella starten för televisionen i Sverige.

” Till radioprogrammet ”Lördagskväll” samlades hela vår familj. Vi åt bredda smörgåsar, runda tekakor med olika sorters pålägg, och till det fick vi för en gångs skull läsk, alltid Rio Club, som påminde om dagens Bitter Lemon. Jag kan inte minnas att mina föräldrar var borta en enda lördag.

Ingrid Warne, hembygdsföreningens årsskrift 2003.

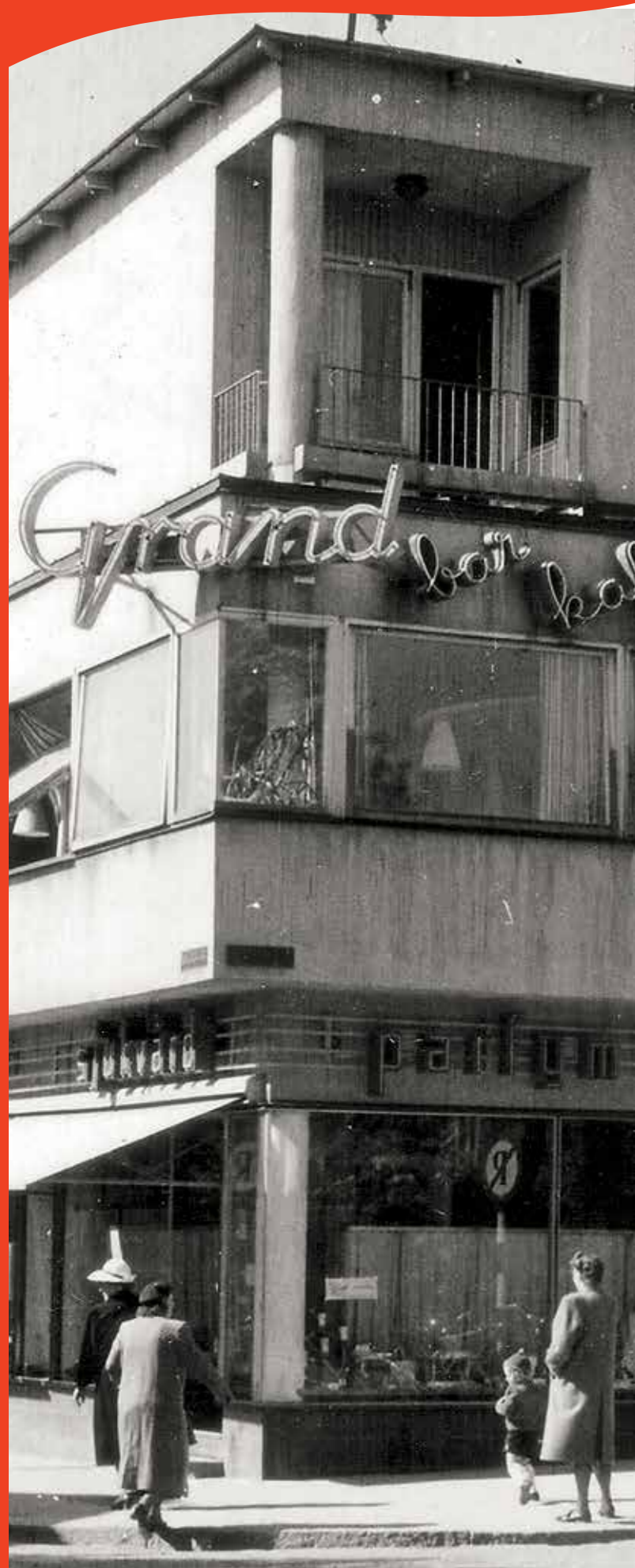
Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Stig Wistrand på Elbyrån felsöker en TV-apparat med 21 tums bildruta 1958. Bildrutan var förstas svart-vit.

En kanal för alla

texten börjar på andra sidan

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

tema fabriksfolk
och folkhem

Julle i maskinrummet på Röda kvarn 1957.

På bio gick man för att bli underhållen och få en glimt av ”den stora världen”, se kända filmstjärnor och kanske hålla någons hand i biomörkret.

I Katrineholm har det funnits flera biografer. Palladium invigdes 1920 och var en riktigt stor och påkostad anläggning. Den första långfilmen som visades var ”Västerns fågelfri son” med en ung Mary Pickford i huvudrollen. Levande musik från orkesterdicket framför scenen ackompanjerade filmerna. Ljudfilmen kom först på 1930-talet.

I gamla nu rivna Folket hus på Djulögatan låg Röda kvarn. I slutet av 1930-talet byggdes Grandhuset på Fredsgatan, med modern foajé, läktare och salong.

Så länge TV-rutan var liten och bilden svartvit var den inget större hot mot bion. Men på 1970-talet fick vi färg-TV och större skärmar. Då började den så kallade biodöden.

Grand på Drottninggatan.

” Gamla Grand var en vacker lokal med läderklädda räcken och en livrklädd vaktmästare. På Grand hade de två maskiner så filmen behövde inte avbrytas för att byta band. Hade man råd och hade sällskap satt man på läktaren.

Ulf Malmkvist, hembygdsföreningen.

” Om man hade tur kunde man som förspel till någon av matinéfilmerna få se Haga-sessorna, idoler för oss flickor som växte upp på 40-talet. Var kunde man finna näpnare, lockigare och mer välklädda småflickor än Margaretha, Birgitta, Desirée och Christina?

Ingrid Warne, hembygdsföreningens årskrift 2003.

Utställning om Greta Garbo i Grands foajé 1956.

” Spännande var det första gången jag var på bio. Att det kunde finnas något så underbart. Men det blev inte så ofta. Det fanns inte pengar till sånt.

Sonja Larfors.

Låna och läsa

De flesta kunde läsa redan när det beslutades att alla skulle gå i folkskola 1842. Men de flesta hade inga böcker, förutom katekesen och psalmboken. Katekesen innehöll det viktigaste i den protestantiska läran och alla måste kunna den.

I övrigt var läsning något de rikare kunde ägna sig åt, gärna bildande texter om historia och natur. Romaner skulle helst vara goda moraliska föredömen.

Sockenbibliotek byggdes ut i rask takt under senare delen av 1800-talet. Alla barn som gick ut folkskolan uppmuntrades att fortsätta läsa.

Nybyggarna i Katrineholms stationssamhälle fick klara sig utan bibliotek fram till år 1900. Då tog kyrkoherden i Stora Malm och plockade ut hundra böcker från sockenbiblioteket vid kyrkan och placerade dem i ett litet rum i stenhuset vid Västra Skolan.

Rummet var bara sex kvadratmeter stort men boksamlingen växte fort. Efter tolv år fanns cirka 1 500 böcker varav ungefär en tredjedel var romaner.

I statens vision om det goda folkhemmet skulle alla ha gratis tillgång till böcker. Därför satsade man under 1900-talet på folkbibliotek som finansierades av stat och kommun.

Katrineholms stadsbibliotek bildades 1925 efter en sammanslagning av flera föreningsdrivna bibliotek. Det låg på Djulögatan till 1960 då det flyttade in i det nybyggda huset Djulögatan/Drottninggatan.

Inom arbetarrörelsen såg man bildning som en viktig del av klasskampen. Arbetarekommunen i Katrineholm skickade ett upprop till andra föreningar och inbjöd dem att vara med och bilda ett arbetarebibliotek i Katrineholm. Biblioteket bildades och var ett av de föreningsdrivna bibliotek som 1925 gick samman i Katrineholms Stadsbibliotek.

Elevernas bibliotek "lärjungebiblioteket" i Läroverket. Foto 1949.

Stadsbiblioteket på 1930-talet. Till höger bibliotekarie Ivan Karlsson och till vänster biträdet Jakob Perman.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Låna och läsa

texten börjar på andra sidan

Biblioteken ändrade skepnad under senare delen av 1900-talet. Från att ha varit tysta platser dit man gick för att låna böcker så blev biblioteken mer av samlingspunkter för olika former av kultur.

Nya bibliotek byggdes med utställningssalar, hörsalar, scener, cafeterior och utrymme för samtal och lek. Kort sagt biblioteken blev kulturhus öppna för alla.

Katrineholm var tidigt ute och bibliotekshuset byggdes ihop med en ny byggnad som bland annat rymmer en stor utställningshall. 1989 invigdes Kulturhuset Ängeln av blivande statsministern Göran Persson. Kerstin Ekman var hedersgäst.

Namnet Ängeln syftar på Änglahuset som är en av fyra boktitlar i en serie av författaren Kerstin Ekman. De övriga tre är Häxringarna, Springkällan och En stad av ljus. De gavs ut åren 1974-1983.

Kerstin Ekman har i de här böckerna skildrat ett samhälles utveckling genom att följa några kvinnors liv. Hon beskriver deras utsatthet och begränsningar i en tid som styrdes av männens villkor. Men hon visar också på kvinnornas styrka.

Kerstin Ekman växte upp i Katrineholm och det finns många likheter mellan romanernas samhälle och verklighetens Katrineholm.

Änglahuset låg vid Drottninggatan 9 och där bodde Kerstin Ekmans farmor. Namnet kom sig av att det på fasaden under takfoten fanns fem änglar. Huset revs 1961.

Kerstin Ekman valdes in i Svenska Akademien 1978. Hon blev därmed den tredje kvinnan som valts in. De två tidigare var Selma Lagerlöf och Elin Wägner, den sistnämnda var en av kvinnorna vid Fogelstad.

Hjalmar Pettersson på trappan till sin bokhandel 1903.

Änglahuset fanns i verkligheten. Det låg vid Drottninggatan och där bodde Kerstin Ekmans farmor. En förstoring av en av änglarna är infälld i bilden.

”Många av husen är rivna. Jag undrar vart änglarna tagit vägen, de som satt under taket på huset som Tora Otter bodde i. Grävskopan med stålnebb kanske började med deras ansikten.

Ur En stad av ljus av Kerstin Ekman.

Katrineholms-Kuriren 1989.

”Böcker, blyertspennor och suddgummin inköptes i Hjalmar Petterssons bokhandel som ägdes av de två bröderna Hjalmarsson. Bakom disken stod oftast Åke, liten och rund, mycket välklädd och ytterst artig även mot de yngsta kunderna. Utmed den vänstra långväggen dukades alltid årets nya barn- och ungdomsböcker fram på ett bord lagom till jul. Oj, vad mycket jag önskade mig! Favoriter var böckerna om Fröken Sprakfåle samt Enid Blytons Mysterieböcker med de mjuka pärmarna. Varje del hade sin särskilda färg. Blytons böcker kallades redan på 40-talet av kultureliten för undermålig barnlitteratur. Varför? Vi bokslukare älskade dem och läsglädje är ju något ovärderligt!

Ingrid Warne, hembygdsföreningens årsskrift 2003.

”När staden skulle få ett nytt och fint kulturhus så var det alldeles självklart att det skulle få ett namn som anknöt till Kerstin Ekmans böcker. Det kändes viktigt att förankra hennes namn i stadens historia. Det blev Kulturhuset Ängeln. Jag glädjer mig åt att vi nu också har fått parken Springkällan.

Siv Falk, tidigare kulturchef i Katrineholm.

Starka kvinnor

Kvinnorna steg av vid järnvägsstationen i Katrineholm. De kom från olika delar av landet och många hade aldrig tidigare varit hemifrån. Nu var de på väg mot en upplevelse som skulle komma att förändra deras liv.

De skulle bo tillsammans och lära sig mer om hur ett samhälle fungerar, om historia och politik, men också om psykologi och hygien. De skulle tränas i att hålla tal och debattera.

Som kursledare och föreläsare hade de några av landets mest kända, begåvade och stridbara kvinnor som kämpade för att kvinnor skulle få samma rättigheter som männen.

Från stationen var det ett par mil till godset Fogelstad där rektorn Honorine Hermelin tog emot dem i inspektorsbostaden. I huvudbyggnaden intill bodde Elisabeth Tamm.

Kvinnliga Medborgarskolan vid Fogelstad öppnade 1925. Fyra år tidigare hade allmän rösträtt införts. Alla kvinnor fick både välja och bli valda. Några av dem som kämpat för den saken var godsägaren Elisabeth Tamm, läraren Honorine Hermelin, yrkesinspektören Kerstin Hesselgren, författaren Elin Wägner och läkaren Ada Nilsson.

Både Elisabeth och Kerstin var bland de första kvinnorna i riksdagen efter reformen 1921. De var välutbildade. Och de visste att utbildning behövdes om fler kvinnor skulle kunna utnyttja sina nya rättigheter.

Därför grundade de fem den Kvinnliga Medborgarskolan vid Fogelstad. Elisabeth hade lokaler och pengar. Kvinnor ur alla samhällsklasser skulle kunna vara med. De som inte hade råd kunde få stipendier från skolan.

Kurserna hölls under några sommarveckor och deltagarna utgjorde en brokig skara av

Kursdeltagare och lärare vid sommarkursen 1938. Rektor Honorine Hermelin sitter i mitten med Ada Nilsson vid sin högra sida.

Kaffepaus i trädgården på Fogelstad.

” Om vi kvinnor i alla länder ville hålla samman, så stod det i vår makt – det kan inte bortförklaras – att förhindra krig, och det är en skuld och skam att så inte är förhållandet.

Elisabeth Tamm, Fogelstad.

lärare, sömmerskor, lantbrukarhustrur, pigor och borgarfruar. Skolan drevs i 30 år och hade sammanlagt ett par tusen deltagare.

Pedagogiken var häpnadsväckande modern. Förutom föreläsningar och grupparbeten ägnade de sig åt rollspel i den påhittade kommunen Komtemätta. De lärde sig hålla föredrag och argumentera.

Många av deltagarna har vittnat om hur fantastiskt det var, hur de växte som människor och vad kursen kom att betyda för deras framtid. Många kom att engagera sig politiskt, fackligt eller i andra typer av föreningsliv.

Hälsa, motion och kost ingick i kursprogrammet på Fogelstad. Kursdeltagare badar i sjön Aspen, första kursen 1925.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Starka kvinnor

texten börjar på andra sidan

Till Fogelstad kom också många av tidens kända kulturpersoner som författare, konstnärer, musiker och samhällsdebattörer.

Ada Nilsson var redaktör för Tidningen Tidevarvet som gavs ut åren 1923-36. Här skrevs om jämlikhet, miljöfrågor, nedrustning och mänskliga rättigheter. Deras idéer stod för nytänkande och ansågs i vissa kretsar för upprörande radikala. Idag kan vi se dem som förvånansvärt förutseende och moderna.

Elisabeth Tamm var 25 år när hon fick ärva godset Fogelstad vid faderns död 1905. Eftersom hon var både rik och ogift så fick hon rösta i kommunalvalet. När kvinnor fick ta plats i kommunfullmäktige 1911, så var hon en av de två första i Sörmland, den andra var Ada Gustafsson i Nyköping.

Tre år senare var hon ordförande i fullmäktige i Julita, den allra första kvinnan på den posten i Sverige. Elva år senare tog hon som en av de första fem kvinnorna plats i riksdagen. En av hennes hjärtefrågor var att kvinnor skulle få jobba även inom manliga yrken.

Själv styrde hon sitt gods efter egna idéer med omsorg om miljö och hälsa. Idag skulle vi säga att hon drev jordbruket ekologiskt. Då tyckte de flesta att hon var konstig. Till de mer udda inslagen var att hon anställde bara kvinnor till allt som hade med djurskötsel att göra. Inomhus däremot hade hon manliga tjänare.

Elisabeth Tamm avled 1958.

Elisabeth Tamm i trädgården på Fogelstad.

På gräsmattan framför "Stora huset" på Fogelstad, Elisabeth Tamms hem.

” Den moderna teknikens uppfinningar måste prövas på hur naturen tål den. Allt som dödar hennes självverksamhet måste bort eller vi.

Elisabeth Tamm.

- 1921. Alla kvinnor får rösta och kan väljas.
- 1935. Kvinnor får lika stor folkpension som män.
- 1938. Preventivmedel tillåts.
- 1939. Kvinnor får inte avskedas för att de gift sig eller fått barn.
- 1955. Kvinnor får rätt till 90 dagars mammaledighet.
- 1989. Alla yrken är öppna för kvinnor, även inom försvaret.
- 1995. Pappamånaden införs i föräldraförsäkringen.

Utbildning för en ny tid

Oscar Johansson var en man med goda idéer och en förmåga att övertyga andra. Han lyckades på kort tid låna pengar och bygga upp en helt ny skola, Katrineholms Praktiska skola som öppnade 1906.

Han hade insett att det nya industrisamhället behövde välutbildade människor i nya yrken. Ingenjör var framtidsyrket framför andra. En annan ny, växande yrkesgrupp var de kontorsanställda.

Oscars skola gick i konkurs efter bara ett år. Men den blev ändå grunden för en stor satsning på yrkesutbildning för olika grupper. Kurserna fick så gott rykte att folk kom från hela landet för att studera i Katrineholm.

Det började med Tekniska aftonskolan som drevs under 1900-talets första två decennier.

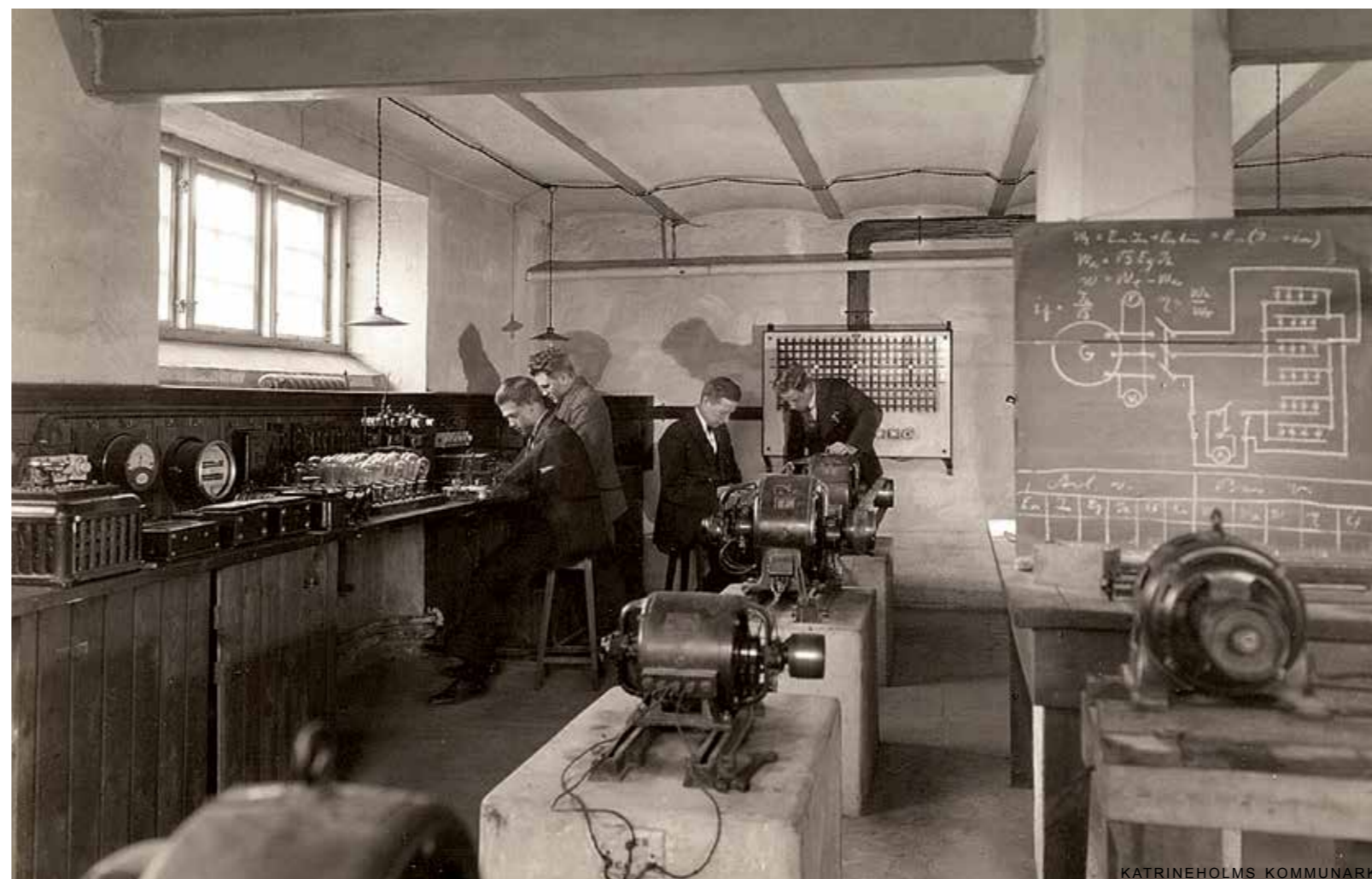
Från 1922 hette skolan Katrineholms Tekniska skola, KTS. Här fanns ett flertal olika yrkesutbildningar inom handel, hantverk och industri. 1926 inrättades även utbildningar inom hushåll och textil. De olika delarna kallades gemensamt för Praktiska skolan.

En gymnasiereform infördes i hela Sverige i slutet av 1960-talet. Där bestämdes att gymnasiet skulle vara en teoretisk utbildning. De praktiska linjerna togs därmed bort.

KTS ändrade inriktning och vände sig till vuxna elever som ville skaffa sig en teknisk gymnasieutbildning.

Staden satsade stort på skolan och byggde ett nytt hus vid Kungsgatan. Men skolan passade inte riktigt in i de statliga modellerna för hur utbildning skulle bedrivas. Efter många år i motvind lades KTS ner 2001.

Del av Katrineholms Tekniska skolas ingenjörsexamen, från 1919.

De blivande ingenjörerna i skolans elektriska laboratorium, 1920-talet.

Textilutbildningen med vävning och sömning inrättades 1926, fotat från något av de första åren.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Utbildning för en ny tid

texten börjar på andra sidan

Ett utbildningssystem som kallades ”inbyggd verkstadsskola” påbörjades i Katrineholm på 1920-talet. Det var ett samarbete mellan skola och näringsliv som innebar att man på plats hos företagen utbildade industriarbetare.

På SKF utbildades gjutare, modellsnickare, järn- och metallarbetare. Yrkestbildning bedrevs även vid AB Pumpseparators Gjuterier, L M Ericsson och Svenska Karosseriverkstäderna.

Man kan närmast likna utbildningen vid ett lärlingssystem. De praktiska övningarna och kunskaperna var viktigast. Eftersom eleverna till viss del också deltog i produktionen fick de betalt.

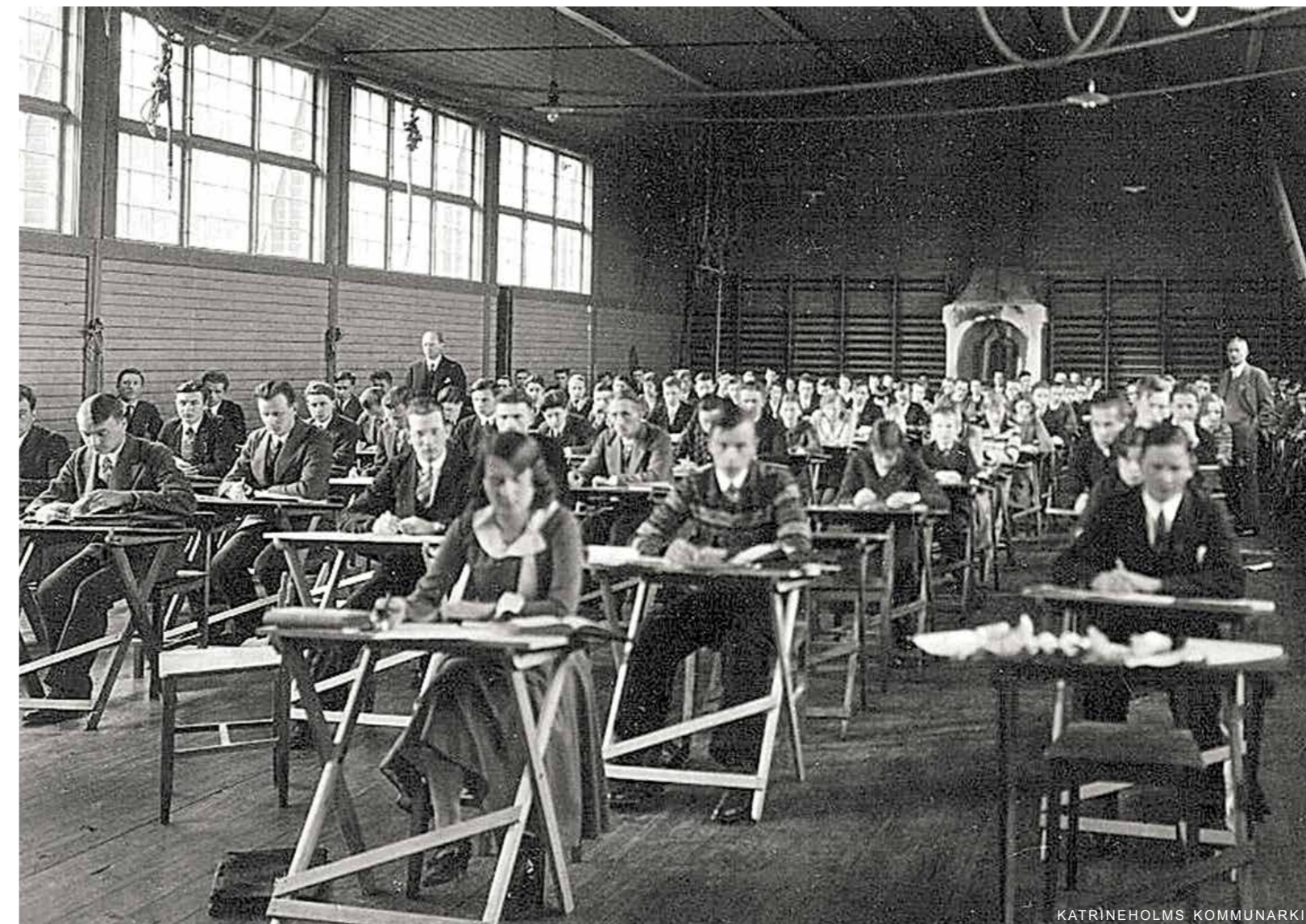
Ersättningen kallades inte lön utan arbetspremium. Pengarna sattes in på ett konto och eleven fick dem efter utbildningens slut. Utbildningen varade i tre år.

” Vi på samreal betraktades av lärarna som barn. Om vi inte fattade eller gjorde dumma fel, dunkade de i katedern eller skrek och ofta i fysiken eller kemin kallades vi för ”krattor” eller ”skrabbar”.
Annat var det när jag efter realexamen fortsatte på handelsskolan. Då befann jag mig på en läroanstalt för vuxna – vi tjejer titulerades med ”fröken” och vi kände oss oerhört smickrade. Lärarna var toppen, de skrek aldrig, höjde inte ens tonen.

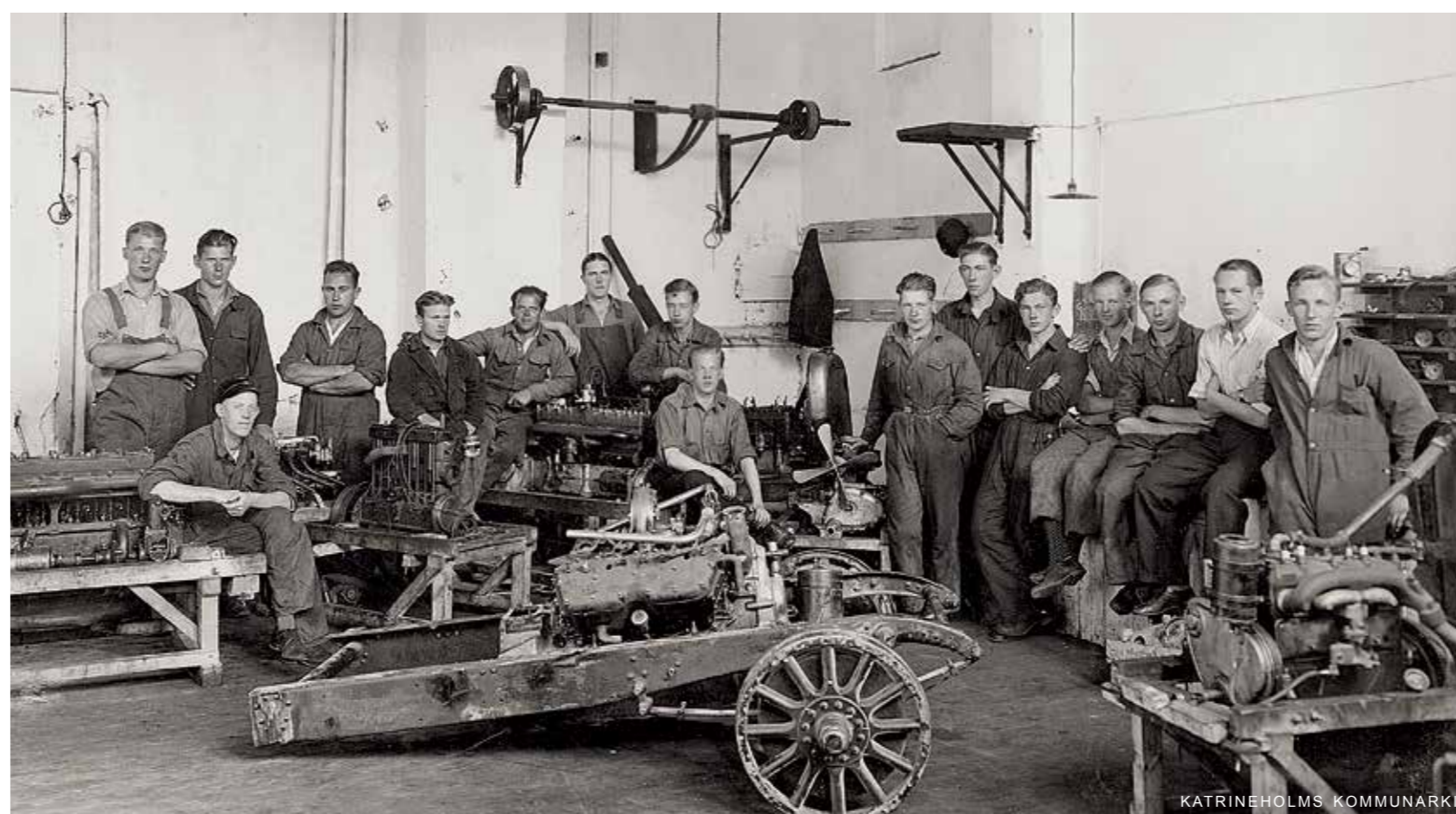
Inga Eggerud, i hembygdsföreningens årsskrift 2014.

SKF's verkstadsskola, samarbete mellan skola och företag.

Skrivning i ”Röda ladan”, gymnastikhuset intill Tekniska skolan, 1920-30-talet.

Tekniska skolans verkstad, 1920-tal.

Maskinskrivningskurs våren 1935. Praktiska skolan.

” Unga män och kvinnor från hela landet sökte sig till skolorna. De flesta utan annan skolutbildning än folkskola. I folkmun fick skolorna, speciellt den tekniska, i många år heta bondförädlingen.

Inga Eggerud, i hembygdsföreningens årsskrift 2014.

Skola för alla

Alla barn skulle lära sig läsa, skriva och räkna. År 1842 beslutade riksdagen att införa folkskolan, sex obligatoriska skolår för alla. Skolan skulle vara gratis.

De flesta kunde redan läsa. Det hade kyrkan sett till. Här och var fanns det också skolor som anordnats på privat väg, kanske av brukspatron eller godsägaren eller prästen.

De rika familjernas barn undervisades i hemmen av informatorer och guvernanter, alltså anställda privatlärare.

Under senare delen av 1800-talet förändrades Sverige, från ett jordbrukarsamhälle till ett industrisamhälle. Med folkskolan skulle barnen rustas för ett nytt slags liv.

Med en enhetlig folkskola kunde man forma den svenska befolkningen. Läsa, skriva och räkna var grundkunskaper, liksom kunskaper om det viktigaste inom kristendomen. Dessutom skulle eleverna känna till landets växter, djur, geografi och historia. Viktigt var också att lära sig passa tider, hålla sig hel och ren och visa respekt för överordnade.

Skolorna i städerna skulle se pampiga ut. De var ofta byggda i sten och i flera våningar. Eftersom eleverna ofta kom från enkla förhållanden skulle skolan erbjuda dem en vacker och påkostad miljö. Att dagligen befinna sig i en vacker miljö skulle påverka barnen positivt.

Äldst av skolorna i Katrineholm är Västra skolan som byggdes i tre omgångar i slutet av 1800-talet. Samhället växte snabbt och redan 1907 byggdes Östra skolan. År 1921 stod Södra skolan klar.

Pedagogiska hjälpmedel utvecklades för att hjälpa barnen lära sig läsa och skriva. Foto från Södra skolan i Katrineholm vid mitten av 1900-talet.

Västra skolan 1904.

Östra skolan ca 1910.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Skola för alla

texten börjar på andra sidan

Folkskolan var sexårig. Att sonen skulle fortsätta sina studier och ta studenten blev ett mål för många socialt uppåtsträvande familjer.

För flickor fanns endast privata skolor eftersom staten inte satsade pengar på högre skolgång för flickor. Först 1927 öppnades de statliga läroverken för flickor.

I Katrineholm fanns folkskolor till alla men den som ville läsa vidare måste åka till en större stad som Eskilstuna eller Nyköping. Det var förstås ett bekymmer.

På privat väg byggdes en realskola, vilken var fortsättningen på folkskolan. Den låg i hörnet Djulögatan-Hantverkaregatan och var klar 1901. Under årens lopp har den haft olika namn som Katrineholms samskola, Stora Malms kommunala mellanskola och Kommunala mellanskolan i Katrineholm.

Jämställdhet och avskaffande av sociala skillnader var två viktiga beståndsdelar i statens program för ökad välfärd som präglade en stor del av 1900-talet. I den visionen skulle varken pengar eller kön hindra någon från att studera vidare, inte ens på universitetsnivå.

En stor skolreform genomfördes under 1960-talet. Alla barn måste gå 9 år i skolan istället för 6 år och flickskolan avskaffades. Barn med funktionsnedsättningar skulle nu också gå i grundskolan, tidigare hade de fått sin utbildning på institutioner.

I FN:s barnkonvention fastslås att utbildning är en rättighet för alla barn oavsett bakgrund.

Barnbespisningen på Södra skolan 1951. Från slutet av 1940-talet kunde kommunerna få statsbidrag för att servera skolmat. I Katrineholm infördes skollunch 1949. Foto Arne Sjökvist.

Gudrun Larsson har tagit realexamen i Katrineholm och fått den grå mössan, en utbildning som då hade blivit möjlig för flickor. Foto Birger Haglind, 1930-talet.

” Innan skolbespisningen infördes fick vissa barn i klassen, de som mindre bemedlade, gå iväg till Savoys servering för ett mål mat, medan vi andra gick hem och åt. Säkert var detta till stor hjälp i familjer som hade det svårt ekonomiskt, men någon större finess utmärkte inte arrangemanget.

Ingrid Warne, hembygdsföreningens årsskrift 2003.

” Väl inkomna skulle vi stå vid våra bänkar tysta som möss. Så vidtog psalmen: Jesu låt oss städse börja. Lärarinnan trampade på en gammal orgel och vi sjöng, om än lite olika. Ja så vidtog dagens lektioner som bestod av räkning, skrivning, läsning och sång samt slöjd.

Karin Leandersson om skoltiden i Katrineholm på 1940-talet, ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

” Inför höstterminsstarten 1940 deltog jag i intagningsprov till realskolan och fick då bli beräkna hur långt adjunkt Alexin promenerat mellan det första och sista trädparet på Djulö allé under förutsättning att det var si och så många meter mellan trädparen.

Torsten Johansson, hembygdsföreningens årsskrift 1997.

Folkets Hus

Arbetarrörelsen växte fram på 1880-talet i Sverige. Till en början höll man sina möten hemma hos varandra, men när medlemmarna blev många behövdes större lokaler.

Motståndet mot arbetarrörelsen var starkt och arbetarna tilläts inte att använda lokaler som redan fanns. Vissa markägare förbjöd till och med arbetarna att hålla möte i det fria.

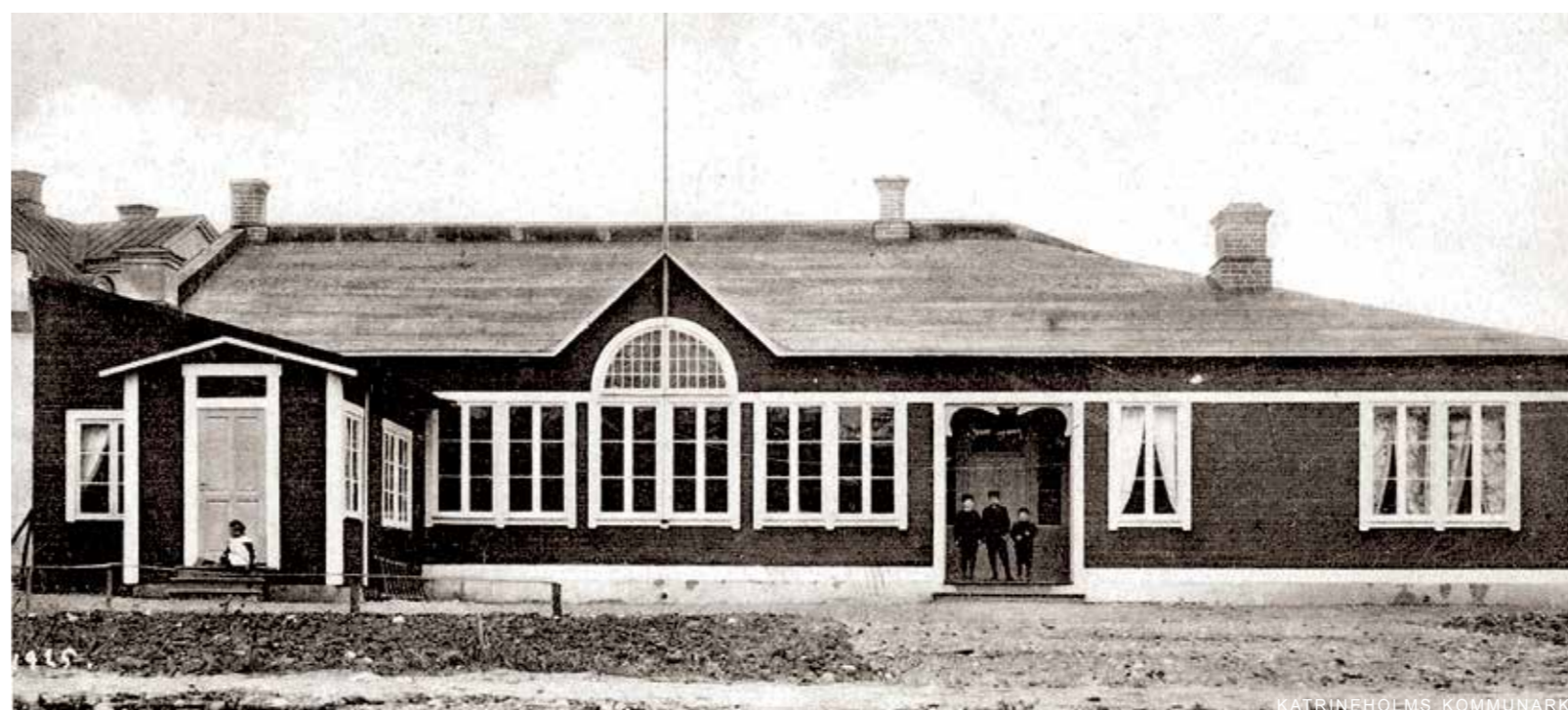
Idén om ett eget hus för folket, ett folkets hus, växte fram. Rörelsen blev särskilt stark på industriorter eftersom den samlade många medlemmar bland arbetarna.

I Katrineholm bildades Föreningen Folkets Hus 1903. Initiativtagarna var nykterhetslogen Verdandi samt träindustriarbetarnas, murarnas och järn- och metallavdelningarnas fackföreningar.

Året därpå uppfördes ett Folkets Hus på Djulögatan som ett "arbetarrörelsens eget kulturcentrum". Här rymdes bland annat ett arbetarbibliotek, Stora Malms sockenbibliotek och föreningens egen stråkorkester.

Folkets Hus-rörelsen stod på en ideologisk grund med arbetarnas intressen i första rummet. Men för att kunna finansiera verksamheten användes lokalerna även till annat, främst nöjen av olika slag som teater, dans och filmvisning.

I Folkets hus i Katrineholm hölls basarer och fester och på gården uppträdde kringresande sällskap. Efter ett par år förbjöds dock "karuseller och andra schackrarsällskap" att framträda, med undantag av "bättre cirkussällskap".

Katrineholms första Folkets Hus, byggt 1904. Huset revs på 1930-talet.

Gustav Källström levererar öl vid köksingången till Folkets Hus ölkafé.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Folkets Hus som byggdes 1916 och revs 1967.

Folkets Hus

texten börjar på andra sidan

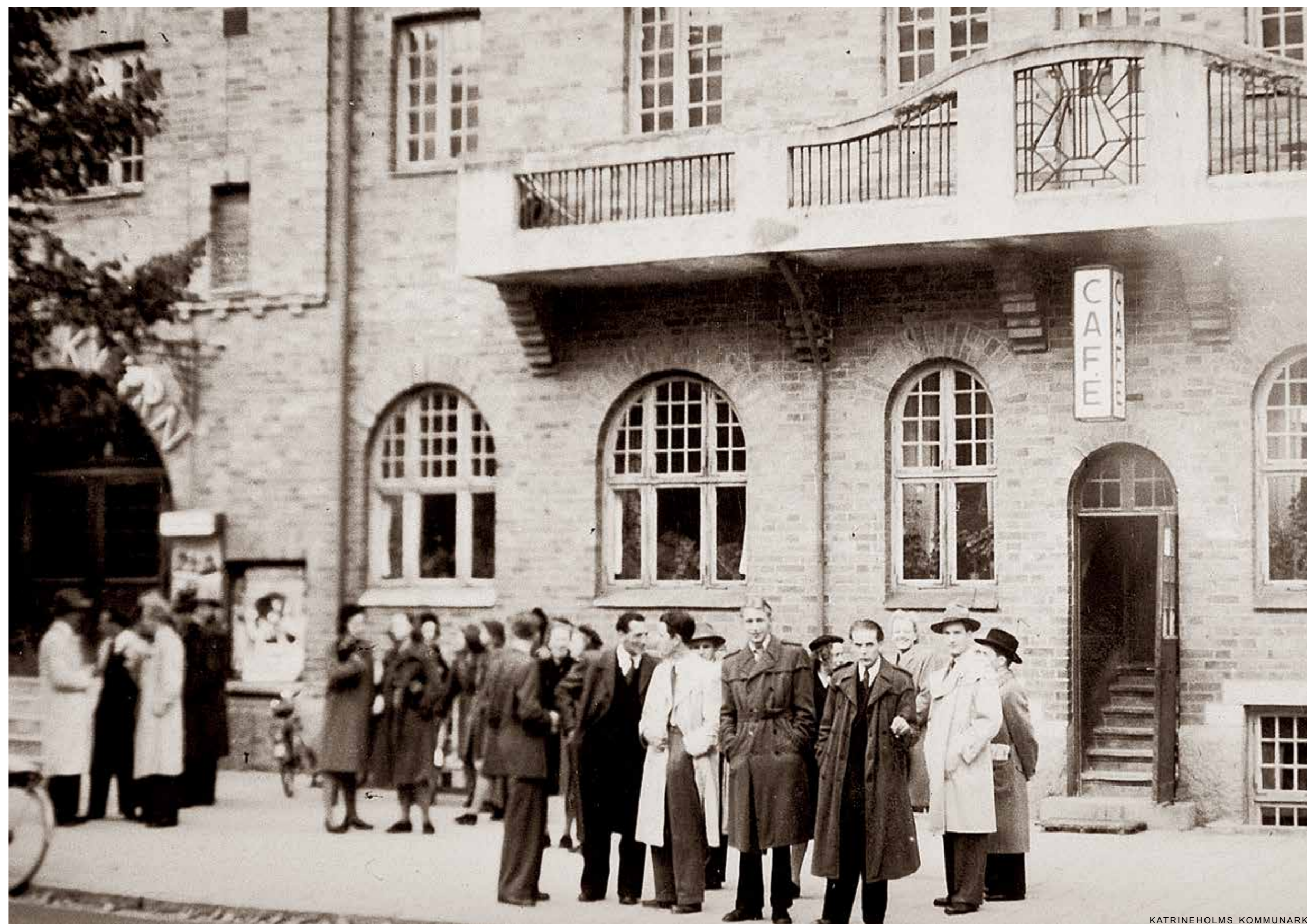
Allt fler organisationer samlades i Folkets Hus och till slut räckte inte lokalerna till. Ett nytt Folkets Hus stod klart 1916, även det på Djulögatan. Här fanns biograf, scen, hörsalar, expeditioner, arkiv, kafé och kontor. Biografen och kaféet hyrdes periodvis ut till privata företagare.

På 1940-talet blev huset för trångt ännu en gång. Fackföreningarna, studiecirkelarna och nöjesverksamheten, till exempel "Folkets Hus-danserna", behövde större lokaler.

Diskussionerna om ett nytt hus pågick länge och det dröjde till 1966 då det nya Folkets Hus var klart. Det invigdes av dåvarande statsrådet Olof Palme.

Under 1980-talet utvecklades Folkets Hus i Katrineholm till ett konferenscenter med serveringsrörelse. Det var ett typiskt drag inom hela Folkets Hus-rörelsen i Sverige vid den här tiden.

I slutet av 1990-talet köpte kommunen byggnaden men efter drygt tio år såldes den igen till privat verksamhet.

Utanför Folkets Hus med biograf och ölkafé på Djulögatan.

Folkets Hus, sent 1930-tal.

tema **fabriksfolk
och folkhem**

KATRINEHOLM-ST. MALMS HEMBYGGSFÖRENING

 Katrineholm

**sörmlands
museum**
En del av Region Sörmland

Upp till kamp

Katrineholms första fackförening var Snickeriföreningen för Katrineholm med omnejd, bildad 1888 vid Carl Fredriksons Träförädlings AB. Den andra var Järn- och Metall, bildad vid Grönkvists Mekaniska Verkstad 1901.

Arbetarna vid Grönkvists hade efter ett år fått igenom sitt krav på kortare arbetstid på lördagar: 06.00-16.00. Efter ytterligare några år förkortades arbetstiden till sju timmar på lördagar och tio timmar på vardagar. Det infördes även viss övertidsersättning samt ledighet på första maj, arbetarnas dag.

Verkstäder och fabriker var mycket hälsofarliga arbetsplatser fram till 1900-talets mitt. Risken att skadas var stor. Arbetsdagarna var långa och lönerna låga.

Fackföreningsrörelsen växte fram i England på 1820-40-talen. Tyskarna Engels och Marx utformade en ideologi som förespråkade revolution. Omkring 1900 höjdes röster för satsning på sociala reformer istället för revolution. Den inriktningen vägledde arbetarrörelsen i Norden.

De som först organiserade sig fackligt var arbetare inom hantverksbetonade branscher, till exempel metall, snickeri och mekanisk verkstadsindustri. Först i Sverige var typograferna 1846. Genombrottet för fackföreningsrörelsen skedde på 1880-talet.

Det var först med fackföreningarna som arbetarna fick en röst i samhället som en motpol till den etablerade borgerligheten. För att kunna samordna fackföreningarnas krav på kollektivavtal och höjda löner, bildades LO, den svenska fackföreningsrörelsens centralorganisation, 1898. Snart organiserade också arbetsgivarna sig och 1902 bildades SAF, Svenska Arbetsgivare Föreningen.

Livsmedelsbristen var stor under första världskriget och många människor befann sig på svältgränsen. Hungerdemonstrationer förekom i många svenska städer. I Katrineholm demonstrerade arbetare 1917. De krävde bland annat större rationer av bröd och potatis. De vände sig också mot eleverna vid de Praktiska skolorna. Dessa kom från andra orter och demonstranterna ansåg att de tog maten för stadsborna.

” Demonstrationen som iscensattes från vänsterhåll inom den socialdemokratiska fraktionen i Katrineholm, förbereddes på fredagsaftonen genom ett möte i Folkets Hus och genom utsändande av skrivna upprop.

Arbetarna som i vanlig ordning gått till arbetet på morgonen, samlades vid åttatiden på de olika arbetsplatserna och drogo därefter samfält genom gatorna runt torget under avsjungande av "Arbetets söner" och därefter bort till tingshuset, där brödbyrån har sin expedition. Demonstrationståget företrädde av ett i all hast hopsnickrat standar med inskriften "Mera bröd!".

Katrineholms Tidning 23 april 1917.

Första majdemonstration på Stortorget 1952.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Upp till kamp

texten börjar på andra sidan

Arbetarrörelsen växte fram under senare delen av 1800-talet. Huvudsakliga syftet var att förbättra arbetarnas villkor. Rörelsen delades upp i en politisk del och en facklig.

Sveriges socialdemokratiska arbetarparti bildades 1889. Partiets första ledare var Hjalmar Branting. År 1917 kom partiet med i en regering första gången. Och 1932 fick de regeringsmakten. I 44 år framåt styrdes landet av socialdemokratiska regeringar med undantag av samlingsregeringen med flera partier under beredskapstiden 1939-1945.

Per Albin Hansson blev den förste socialdemokratiska stasministern 1932. Några år tidigare hade han presenterat sin vision om välfärdsstaten. I det goda folkhemmet skulle alla ha ett gott liv med rätt till utbildning, social trygghet och god materiell standard.

Landets välfärdsbygge väckte internationellt intresse. Sverige sågs av många länder som ett föredöme och många kom för att lära av "den svenska modellen".

Första maj är arbetarrörelsens egen dag och firas på många håll i världen med demonstrationståg, möten, tal och musik. Första demonstrationståget i Stockholm hölls 1890.

I Katrineholm bildades en lokalavdelning av socialdemokratiska partiet, en så kallad arbetarekommun år 1902. En av de första uppgifterna blev att organisera stadens Första majdemonstration.

Då var Anders Johan Bårg 32 år och nyinflyttad till Katrineholm. Han jobbade vid järnvägen och var engagerad socialdemokrat. Efter olika förtroendeuppdrag utsågs han till ordförande i stadsfullmäktige och kom att stanna på den posten i 26 år.

Första maj 1971.

Medlemmar i ungdomsförbundet SSU bildade en cykelpatrull som hade ett effektivt sätt att affischera. Här står de på Sveaplan och året är 1936 eller 1938.

” Jag skulle dela ut tidningar åt Katrineholms-Kuriren i två veckor, det blev 18 år och jag blev facklig förtroendeman. När vår ordförande i tidningsbudssektionen slutade blev jag vald till ordförande. Till en facklig kurs på Brunsvik åkte jag för att lära mig. Då var Transport bara män. Jag var ensam kvinna men det gick bra. Nu finns det kvinnor i de flesta yrken. På kursen sa jag att vi kvinnor kanske blir chaufförer en dag. Då blev jag utskrattad.

Inez Lundberg född 1926. ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

” I Katrineholm som dominerats av arbetarrörelsen sedan 1919, fyller naturligtvis arbetarkommunens medlemsorganisationer en central roll i stadens politiska och kulturella liv. De geografiskt avgränsade socialdemokratiska föreningarna i kommunen, de anslutna fackföreningarna, SSU-klubbarna, kvinnoklubbarna och specialföreningarna för tjänstemän, kristna och finländare gör socialdemokratin till ett vittförgrenat nät där kanske uppemot 1000 människor innehar någon form av uppdrag. Om man till detta lägger verksamheter

inom folkrörelser med nära anknytning till SAP, såsom ABF, Folkets Hus och Park, Konsum och en socialdemokratisk dominans inom alla grenar av kommunens verksamhetsområden, så kan vi ana styrkan i arbetarrörelsens hegemoni i Katrineholm. Det är också denna socialdemokratis sociala förankring som uppväger den liberala dominansen över opinionsbildningen.

Kjell Jonsson, en av författarna i boken *Industrisamhälle i omvandling. Människor, arbete och socialt liv i en svensk industristad från femtiotal till åttiotal*, utgiven 1990.

tema fabriksfolk och folkhem

 Katrineholm

 Sörmlands museum
En del av Region Sörmland

Ett nyktert liv

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

En sup före frukost var ingen ovanlighet. Brännvin och öl var billigt och fanns att köpa överallt. Alkoholen var ett stort samhällsproblem under det sena 1800-talet.

Särskilt illa var det i städernas arbetarkvarter. En hård tillvaro blev ännu värre när delar av den magra lönen gick till sprit.

Superiet födde också motkrafter. Nykterhetsrörelsen växte snabbt. Några år in på 1900-talet var närmare en halv miljon medlemmar i olika nykterhetsförbund som Blå Bandet, IOGT, NTO och arbetarrörelsens Verdandi.

Föreningarna satsade på kultur- och nöjesprogram. De erbjöd föreläsningar, teater, danstillställningar med mera. Endast medlemmar hade tillträde och medlem blev man mot ett löfte att inte dricka alkohol.

Tack vare det stora nöjesutbudet lockades många ungdomar till nykterhetsrörelsen. Det var där man träffades.

Från statligt håll försökte man också komma tillrätta med problemet. Här kom Ivan Bratt att få stor betydelse. Han var barnläkare i Stockholm i början av 1900-talet och såg hur alkoholen ledde till social misär där särskilt kvinnor och barn för illa.

Han kom på ett originellt sätt att minska tillgången på brännvin. Han köpte de privata brännerierna och sålde dem till staten. Pengarna lånade han av bankmannen Wallenberg. Storfinsans fick alltså hjälpa till med förstatligandet.

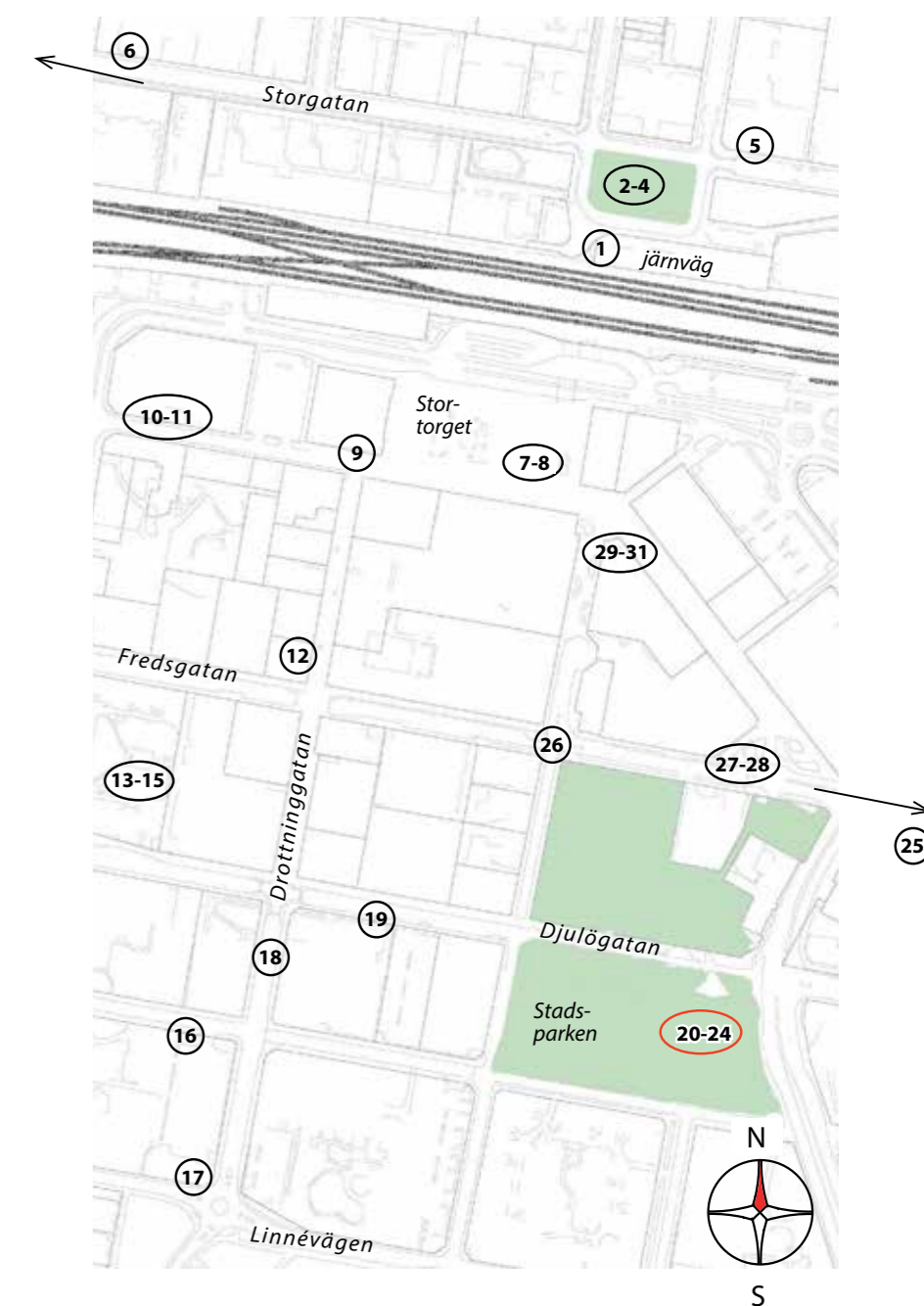
Ivan Bratt var också politiker och drivande bakom beslutet att införa spritransonering. Motboken infördes i hela landet 1921. Den var en personlig handling där inköpen prickades av mot ransonen som i början var ett par liter sprit i månaden, beroende på vem man var. Gifta kvinnor fick inget alls. Motboken avskaffades 1955.

Samling vid lägerbål i IOGT's regi, 1955.

Ironisk (?) påskhälsning. Kö utanför spritbolaget på Köpmangatan med SKF i bakgrunden.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Ett nyktert liv

texten börjar på andra sidan

I Katrineholm bildades nykterhetslogen Familjevännan 1882. Benämningen loge, motsvarar lokalförening, och användes inom hela Godtemplarorden, den rörelse som så småningom enades under namnet IOGT-NTO.

År 1900 kunde föreningen inviga Godtemplarhuset, på Bondegatan. Trots protester från en del medlemmar så beslutade man att hyra ut lokalen till teatersällskap och andra nöjesevenemang.

Femton år senare byggdes huset om och nu tog man steget fullt ut och kallade huset Katrineholms Teater. Därmed hade staden fått sitt första kulturhus.

Men det fick snart konkurrens. Stadens nya Folkets Hus invigdes 1916 och även där fanns utrymme för både dans och underhållning. 1926 gick Katrineholms Teater i konkurs och godtemplarna tvingades sälja sitt hus som blev biografen Rialto.

” Vid en del leveranser uppstod problem. Beställaren, mannen i huset, ville att drickat skulle ställas av fortast möjligt, medan frun stod bredvid och sade bestämt: ”Vi ska inget ha”.

Elof Regrell, hembygdsföreningens årsskrift 1997.

Nykterhetslogerna hade inspirerats av Frimurarorden och liknande sällskap. Standar och särskilda tecken användes gärna. Utsmyckningen till vänster är från IOGTs basar som också ses på den översta bilden.

Basar i den första IOGT-lokalen i Katrineholm i början på 1900-talet.

Medlemmar samlade utanför nykterhetslogens lokal i Värmbol, 1920-talet.

” I Verdandi hade vi öppet hus varje lördag med kaffe och smörgås och vi pratade med dem som kom. Juldagen och nyårsafton serverade vi julbord. Maten lagade vi själva. Det var många ensamma människor, många missbrukare, som kom dit. Det kom invandrare och ville vara med. Efter en tid skrevs en lista med namn om att de inte skulle få vara med. Men Verdandi var öppen för alla människor. Jag avgår som ordförande så jag och läste stadgarna för dem. De som hade skrivit under listan gick ur som medlemmar.

Inez Lundberg, ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

” Så fort kvällen kom bar det av över järnvägen till madame Andersson på 3:an och där dracks det öl och vin i mängder. Så hade man små plåtdamejeanner, en per man, och i dem hämtade man brännvin från Norrköping. En i laget utsågs till att resa och så skramlade man till järnvägsbiljetten. Brännvin såldes nämligen icke i Katrineholm, men öl och vinstugor fanns det flera stycken och några restriktioner visste man på den tiden icke om.

Ögonvittnesskildring från Katrineholm i slutet av 1800-talet, återgiven i Hilding Hjelmbergs böcker om Katrineholms historia.

På gräs och is

Idrott hade under 1800-talet mest varit ett överklassnöje, ofta med militär anknytning. Andra hade varken tid eller råd. Inte motivation heller, eftersom de flesta svenskar arbetade inom jord- eller skogsbruk och inte ville ha mer motion än så.

Vid den här tiden var det inte heller självklart att idrott var lika med tävling. Många, däribland läkare, ifrågasatte själva tävlingsmomentet. Det ansågs upphetsande och skadligt för nerverna. Särskilt för kvinnor.

Tävlingsidrotten tog ändå fart i början av 1900-talet. Idrottsklubbar bildades i rask takt och in på 1940-talet hade idrottsrörelsen nått ut även till landsbygden.

Från statligt håll propagerade man för att fler skulle röra på sig och pekade på idrotten som en god källa till både fysisk och psykisk hälsa. Idrotten sågs som en del i bygget av det goda folkhemmet.

Svenska Gymnastikförbundet genomförde 1940 en rikskampanj, kallad folkspänstpropagandan. Svenskarna skulle stärkas till kropp och själ, som en del av beredskapen under andra världskriget.

Sommarens fotboll och vinterns bandy var de stora folkliga lagsporterna. Ishockeyn låg steget efter men kom med tiden ikapp. Stegvis tog sig även kvinnorna in på tävlingsplanerna.

Andra folkliga idrottsgrenar var skidåkning, skridskoåkning och friidrott. Dyrare sporter som tennis, golf, segling och ridning förblev sporter för överklassen fram till det sena 1900-talet.

Gymnastiklektion i "Röda ladan", gymnastikhuset intill Tekniska skolan, 1940-tal.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Överst: Damlag och lärare från Praktiska Skolorna i match på KAIK:s idrottsplats som låg framför Kullbergsska sjukhuset.

Ovan: KAIK:s oldboys 1921. I bakgrunden syns Kullbergsska sjukhuset.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

På gräs och is

texten börjar på andra sidan

Det har sagts att det är bandyn som har satt Katrineholm på idrottssveriges karta. På 1910-talet hade både Katrineholms AIK och Katrineholm SK bandy på sina program.

Då spelade man bland annat på AIK-plan som låg vid Kullbergsska sjukhuset. Det var en av de första iordninggjorda idrottsplatserna på orten, uppförd av Idrottsföreningen Kamraterna. På vintern fanns här isbana och på somrarna fotbollsplan och löparbanor.

Storhetstiden var under 1960- och 70-talen då derbyn mellan Katrineholm och Hälleforsnäs lockade tusentals supportere.

1963 flyttade Svenska bandyförbundet sitt kansli till Katrineholm. Året därpå, 1964, fick Backavallen konstfrusen isbana och nådde landets högsta publiksiffror. Höjdpunkter var herrarnas och damernas SM-bandyfinaler på 1970-talen. KSK blev svenska mästare 1969, 1970 och 1972.

” De yngre grabbarna åker omkring i bandymössor, så kallade kilroymössor, röda förstås eftersom det skulle ses som en utmaning att komma med Värmbol GOLF:s blåa mössor till KSK:s högberg.

Ulf Malmkvist berättar om tidigt 1950-tal i hembygdsföreningens årsskrift 2002.

” Jag var SKF-anställd. Minns min anställningsintervju. Fick frågan: ”Vilket lag håller du på?”. Visste inte riktigt vad jag skulle svara (hejade inte på något egentligen). Hm... KSK eller AIK? Vilket ska jag säga? Svarade till sist: ”KSK!”. Chefen sa: ”Bra! Du kan börja imorgon!”

Anette, från berättarkväll i Katrineholm 2014.

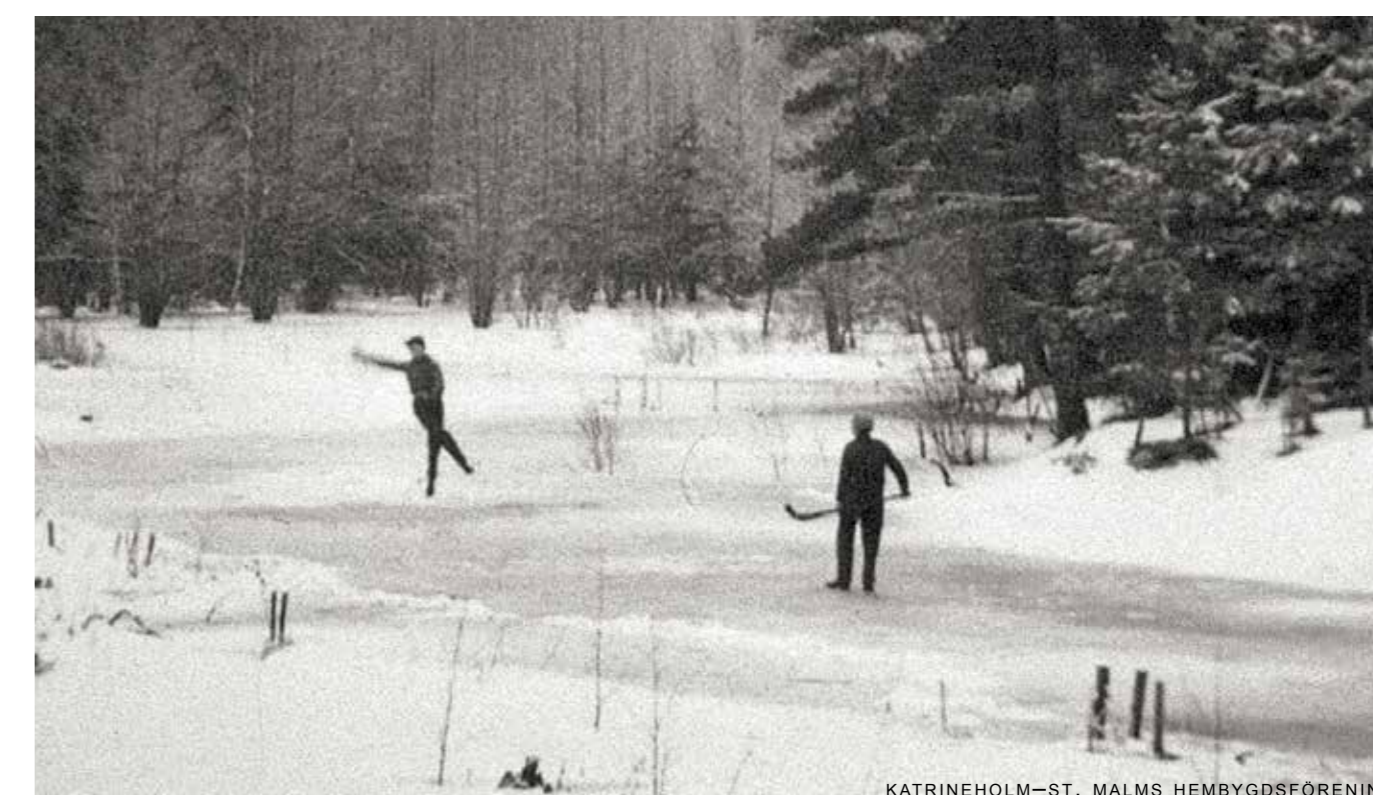
KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

1969 års svenska mästare i bandy: Katrineholms SK på Backavallen.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Match mellan Norrköpingskamraternas damlag och AIK:s herrar på AIK-plan, ca 1930.

KATRINEHOLM—ST. MALMS HEMBYGDSFÖRENING

”Slaskgraven” som rann genom staden ut i Näsnaren kunde användas som skridskobana på vintrarna.

Parker för alla

År 2000 planterades den tvåtusende linden i Katrineholm. Staden har sedan länge kallats för lindarnas stad. Träden växer utmed gator och vägar och i flera av parkerna.

Formellt blev Katrineholm ett samhälle 1883. Det innebar egen förvaltning och att man måste följa vissa ordningsregler. En av de första satsningarna gällde brandskydd.

Ett sätt att hindra bränder att sprida sig, var att göra breda gator och att plantera träd på sidorna. Valet föll på lindar.

Men det var inte bara för brändernas skull som man planterade träd och anlade parker i Katrineholm. Det sena 1800-talet var en tid då stadsplanerare på olika håll i landet försökte få in ljus och grönska i städerna.

Planerarna hade tagit intryck av internationella ideer från främst England och Tyskland där man börjat se de skadliga effekterna av rökiga industrimiljöer kombinerat med trånga bostäder i tätbebyggda områden.

I Katrineholm var bebyggelsen fortfarande blygsam och det fanns gott om plats för att bygga breda vägar och spara ytor till parker.

Ett bekymmer var att det lilla samhället egentligen inte hade råd att plantera så många träd och buskar. Men de styrande löste problemet genom att samhällets hundägare fick betala en extra hundskatt.

Den östra delen av Stadsparken anlades på 1920-talet. Området hade tidigare använts för bland annat kreatursmarknader och som handelsgård. Med tiden blev tomten runt Gröna Kulle också en del av parken.

Parken utvecklades på 1950-talet till en ”fest- och samlingsplats för stadens högtidligheter”. Och så är den fortfarande, en plats för promenad, lek, underhållning och picknick.

Stadsparken vid mitten av 1900-talet.

Konsert i stadsparken 1949.

Stadsparken, vykort från 1950-talet.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Parker för alla

texten börjar på andra sidan

Folkets Park blev platsen dit folk gick sommartid för att roa sig. Hit kom de populäraste artisterna och de bästa dansorkestrarna.

Att gå till Parken tillhörde sommarens glädjeämnen, inte minst för de unga som inte hade så många andra ställen att välja på. Här spirade kärlekar och här gjorde rivaler upp bakom något buskage.

Men folkparkerna anlades egentligen av andra anledningar. Den växande arbetarrörelsen behövde ställen där medlemmarna kunde samlas för politiska möten, eftersom de ofta blev bortkörda från offentliga platser. Runt sekelskiftet 1900 anlades folkparker på en rad orter i landet.

Folkets Park i Katrineholm stod färdig 1912, vid korsningen nuvarande Sveavägen-Lenavägen. Här hölls politiska möten och demonstrationer men också teaterföreställningar, revyer och danser.

Parken utvecklades till en nöjespark. På 1950-talet bjöds här på den modernaste musiken och de populäraste artisterna från Sverige och utlandet.

De som inte var intresserade av att dansa eller se på föreställningar kunde roa sig med lyckohjul, enarmade banditer och flipperspel.

Men nöjes- och fritidsvanorna ändrades. Under 1960-talet intog TV-apparaterna vardagsrum och gillestugor. Evenemang i Folkets Park lockade inte längre och 1968 stängdes Parken i Katrineholm.

Området rymmer nu en annan sorts park, ett arboretum, en samling träd och buskar. En enkel ingång och några murar finns kvar och minner om stadens gamla nöjesplats.

"Röda dagen" teaterföreställning för pensionärer i Folkets Park, 1962.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

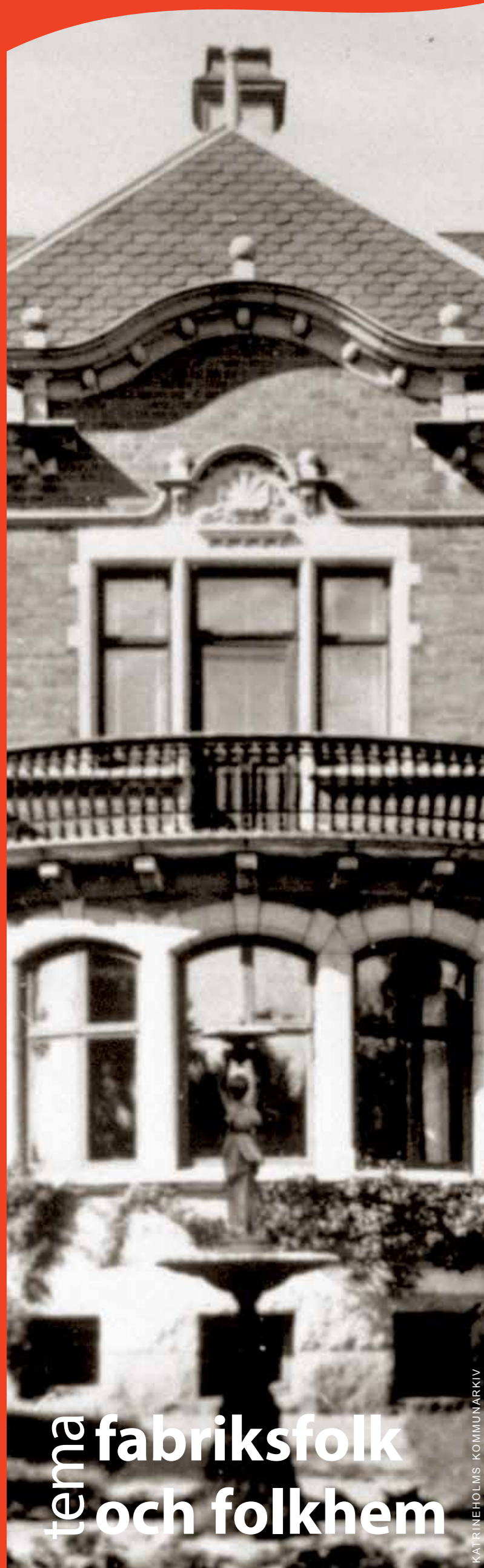
Folkets Park fick en ny elegant entré 1935. Påkostade entréer byggdes vid många folkparker i landet och kan ses som ett tecken på arbetarrörelsens stigande självkänsla.

Arrangerat foto från 1914 där några försöker smita in "planka" utan att betala vid Folkets Park.

” Man kunde plankta in folkparken. Jag var ofta där. Men jag betalade aldrig!

Röst från berättarkväll i K-holm 2014.

Vägen mot demokrati

Grönkvists hem Gröna Kulle, foto 1902-1903.

En stor villa med fin utsikt över åkrar och ängar. Gustaf Robert Grönkvist hade byggt sig ett nytt hem i utkanten av samhället. Han hade grundat Grönkvists Mekaniska Verkstad och hade vid slutet av 1800-talet uppnått en betydande position i samhället.

Efter ett tjugotal år sålde han Gröna Kulle och 1927 kom fastigheten i stadens ägo. Katrineholm hade blivit stad tio år tidigare och nu behövdes nya lokaler för stadens förvaltning. Gröna Kulle blev stadshus.

1862 infördes den lag som är grunden för vårt kommunala självstyre. Samtidigt beslutades om kommunal rösträtt för både män och kvinnor. Men den gällde bara de rikaste. Ju mer pengar man hade desto fler röster fick man lägga. De rikaste kunde ha 100 röster var. De flesta hade ingen röst alls.

För kvinnor gällde, förutom att de skulle vara rika, att de skulle ha fyllt 25 år och vara ogifta eller änkor. Ett fåtal kvinnor i hela Sverige röstade. Och de kunde bara rösta på män.

År 1911 ändrades lagen så att ingen fick lägga fler än 40 röster i ett kommunalval. Samtidigt kunde för första gången en kvinna bli vald till fullmäktige.

I Julita fanns en av pionjerna. Hon hette Elisabeth Tamm och ägde godset Fogelstad. Hon valdes in i fullmäktige i Julita 1911 och blev tre år senare ordförande, den första kvinnliga i Sverige. Julita är idag en del av Katrineholms kommun.

År 1921 fick kvinnor, oavsett inkomst, för första gången rösta i ett riksdagsval. Kvinnor fick även väljas och Elisabeth Tamm var en av de första kvinnorna som tog plats i riksdagen. 1925 öppnade hon Kvinnliga Medborgarskolan vid Fogelstad.

Stora salongen på Grönkvists tid.

” Kvinnor kan komma att bli till stor välsignelse i det kommunala arbetet när de på många områden, till exempel sjuk- och fattigvård, äga bättre förutsättningar än männen.

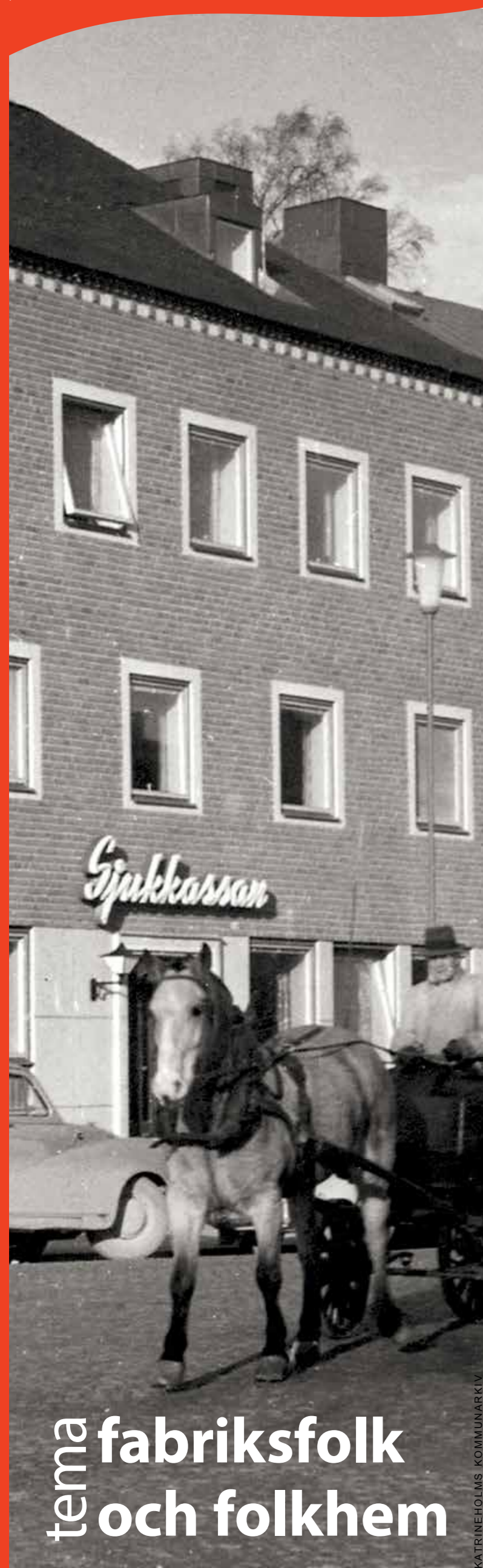
Ur Katrineholms moderata valmansförenings upprop inför valet av ny stadsfullmäktige 1919.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Trygghet åt alla

tema fabriksfolk och folkhem

Per Albin Hansson ville skapa ett bättre samhälle. Sverige skulle bli ett land där alla skulle känna sig trygga och ha ett bra liv.

Han var ledare för det socialdemokratiska partiet och i ett tal 1928 liknade han sin vision om det goda samhället vid ett folkhem.

Fyra år senare blev han statsminister och förändringsarbetet började. Folkhemmet blev ett begrepp som kom att påverka samhällsutvecklingen under mer än trettio år.

Staten tog ett större ansvar för människors liv och hälsa. En rad sociala reformer infördes som barnbidrag, pension, arbetslöshetsersättning, sjukersättning, föräldradighet, barnbidrag, skolmåltider, tandvård med mera.

En ny sociallag ersatte 1955 den gamla fattigvårdslagen. Det skulle inte längre vara skamligt att begära bidrag, utan ett naturligt sätt att klara svackor i ekonomin.

Välfärden skulle dels höja levnadsstandarden och fördela den jämnare, dels skapa effektivitet och ekonomisk tillväxt.

Med alla dessa nya områden där samhället griper in växte byråkratin. Antalet tjänstemän ökade mångdubbelt och fördelade sig på en lång rad av specialister och experter.

Det behövdes lokaler för institutioner som praktiskt kunde genomföra reformerna. I Katrineholm byggdes nämndhuset i slutet av 1940-talet. Här fanns lokaler för bl a sjukkasen och polisen.

Arbetare vid större fabriker började organisera egna sjuk- och begravningskassor vid mitten av 1800-talet. De bildade snart en rikstäckande rörelse där även staten ingick. Från 1950 började försäkringarna samordnas och är idag Försäkringskassan. Katrineholms första sjukkassa var Katrineholms arbetareförening, grundad omkring 1880. Den uppgick i Katrineholms sjukkassa på 1910-talet.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

1938 infördes Folktandvården. Alla barn skulle härmed få gratis tandvård. Tandhälsan hade blivit sämre sedan socker hade blivit billigare. Under 1960-talet tillkom en ny yrkesgrupp, tandhygienisterna som arbetade förebyggande med bland annat fluorosköljning i skolorna. De kallades fluortanter.

I det nya industrisamhället ökade antal tjänstemän mångdubbelt.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Trygghet åt alla

texten börjar på andra sidan

I textilfabrikerna fick även kvinnor arbeta. De fick också behålla jobbet även om de gifte sig eller fick barn, till skillnad från många andra yrkeskvinnor som lärarinnor och sjuksköterskor.

Textilindustrin växte fram under slutet av 1800-talet och allt fler kvinnor blev fabriksarbetare. Men samhället var inte redo för familjer där båda jobbade sex dagar i veckan. Hem- och hushållsarbete tog fortfarande mycket tid med allt från att hämta vatten till att stoppa strumpor. För kvinnorna innebar det i allmänhet dubbelarbete, dels i fabriken dels i hemmet.

Och vem skulle ta hand om barnen? Allra svårast var det för ensamstående mammor. Släktingarna bodde långt ute på landet och någon kommunal barnomsorg fanns inte.

Den barnomsorg som fanns hade tillkommit på privat väg, ordnad av någon välgörenhetsförening inom borgerskapet eller via fabriken. Och de tog bara emot de allra fattigaste, främst barn till ogifta mödrar. I vissa städer fanns också barnträdgårdar, Kindergarten, som öppnades i slutet av 1800-talet. De erbjöd några timmars undervisning och vände sig till dem som kunde betala.

Boken Kris i befolkningsfrågan kom ut 1934, skriven av Alva och Gunnar Myrdal. De framförde en rad förslag för att förbättra barnfamiljernas och barnens villkor. Målet var att fler barn skulle födas.

År 1943 infördes statsbidrag till lekskolor. Den första kommunala lekskolan i Katrineholm var Ståthöga som låg granne med Gröna Kulle och öppnade 1946. Det första kommunala daghemmet byggdes 1968. Det låg vid Skogsborgsskolan, rymde 50 barn och fick namnet Borgen.

Borgen var det första kommunala daghemmet.

Maj-Britt Fulke med dotter hämtar för första gången ut barnbidraget på posten i Katrineholm 1948. Bidraget var 65 kr i kvartalet. Ett barnbidrag hade införts redan 1937 men var behovsprövat och utgick enbart till faderlösa barn och barn till förtidspensionärer. Från 1948 blev barnbidraget för alla under 16 år.

” På hösten började läsningen till konfirmationen. Av det sociala fick jag 30 kr för att kunna läsa fram. Prästen läste upp för alla att en pojke och jag skulle få bidrag och var vi skulle hämta det. Vi var utpekade.

Inez Lundberg, ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

” Ja så var det dags med vinterkläder. Mössa, kappa och pjäxor skulle jag få. Kommunen betalade. Kaninmössa med tofsar på. Det var fint tyckte jag. Men det var bara så att jag vågade inte be lärarinnan om ansökan till dessa plagg som låg på hennes bord. Jag tyckte man blev uttittad från alla håll så en vecka försökte jag gå fram men till sist tog jag mod till mig efter många förmaningar från mamma.

Karin Leanderson om sin skoltid på 1940-talet, ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

” Ett av de viktigaste är att hemarbetet rationaliseras – att husmödrarna får moderna arbetsbesparande maskiner, moderna tvättstugor och framför allt flera daghem där mödrarna kan lämna sina barn på dagarna.

Folket 28 februari 1950 i referat från möte i Folkets Hus med Fackliga centralorganisationen i Katrineholm.

Sjukvård för alla

I maj 1916 kom den första patienten till Kullbergsska sjukhuset. Det var en dräng från Backa gård som hade blivit ormbiten i pek-fingret. Han fick ett snitt i fingret och skrevs ut efter tre dagar.

De allmänna lasaretten var för tjänstefolk, fabriksarbetare och fattiga. Överklassen vårdades i sina hem eller i privata sjukhem. Det gällde säkert även den rika familjen Kullberg som donerade mark och pengar för att sjukhuset skulle byggas.

Sjukhusets förste läkare Carl Ellwyn skötte det medicinska och kirurgiska arbetet som ende läkare i 30 år. Han behandlade alla slags sjukdomar och krämpor. Från medfödda gomspalter, öron- och ögonåkommor till magsjukdomar och förlossningar.

På den tiden uppsökte man vården endast i absoluta nödfall.

1900-talets välfärdspolitik innebar en revolution vad gäller omsorgen om den enskilda människan. I takt med industrisamhällets expansion byggdes de sociala och medicinska institutionerna upp, allt det som vi idag ser som självklar service.

Från mitten av 1900-talet utvecklades sjukvården mot stordrift. Det byggdes stora högteknologiska sjukhus. Samtidigt ökade specialiseringen.

Fabriken blev modell också för sjukhuset, fler maskiner, ny teknik, ökande specialisering samt större och färre enheter. Kullbergsska sjukhuset har byggts ut flera gånger.

Till vänster och till höger: Okända små patienter på barnavdelningen.

Med en skärmbildsundersökning kunde man spåra tidiga fall av tuberkulos som var en vanlig och fruktad sjukdom. Utrustningen var lätt att transportera och man kunde åka runt till arbetsplatser och skolor där man kunde nå många. Skärmbildsundersökningarna av hela befolkningen pågick från 1940-talet och närmare trettio år framåt.

Det ursprungliga sjukhuset, byggt 1916, såg närmast ut som en herrgård. Huset är i princip kvar men helt ombyggt och inbyggt i nuvarande sjukhuset.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Beredda på krig

Efter andra världskrigets slut 1945 gick det bra för Sverige. Här hade inga industrier bombats, inga järnvägar sprängts, inga vägar förstörts. Exporten ökade, företagen blomstrade och samhället satsade på sociala reformer.

Samtidigt fanns rädslan för kriget kvar. Misstänksamheten mellan andra världskrigets segrarmakter, främst USA och Sovjetunionen, var stor när efterkrigstidens Europa byggdes upp. Risken för ett nytt världskrig kändes många gånger överhängande. Dessutom fanns hotet om atomvapen som USA använt över Hiroshima och Nagasaki, vapen som även Sovjet hade skaffat sig.

En civil beredskap byggdes upp. Alla svenskar måste veta vad de skulle göra och vart de skulle ta vägen om det värsta skulle hända. Skyddsrum byggdes och civilförsvarsutbildningar var obligatoriska.

På fjorton orter i Sverige byggdes under 1950-talet "befolkningsskyddsrum" i berg. Gröna Kulle är ett av dem och det byggdes mellan 1953 och 1957. Det var ett av de första i sitt slag och väckte både nationellt och internationellt intresse.

Skyddsrummet konstruerades för att skydda mot alla sorters konventionella, biologiska och kemiska vapen. Det utestänger gas och radioaktivt nedfall och kan därför även användas för evakuering vid en stor brand.

De två stora hallarna ligger cirka 20 meter under markytan. Här finns plats för 300 personer med sovplatser på golvet till alla. För en kortare tid får fler människor plats.

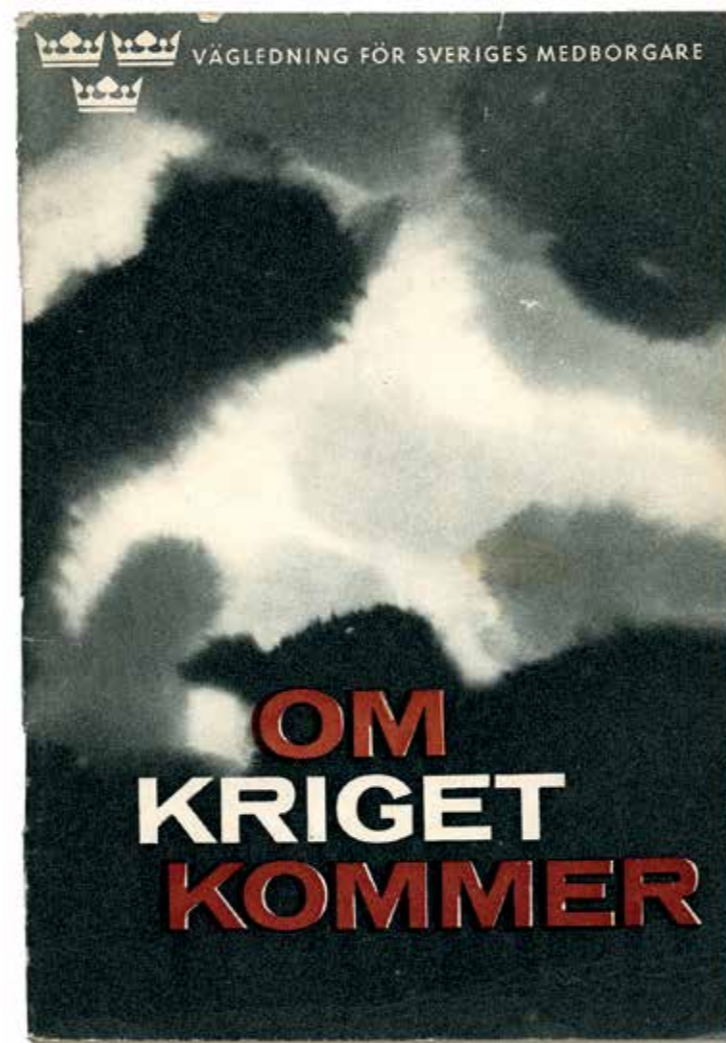
Skyddsrummet har eget elverk och egen vatten- och avloppsanläggning. Det underhålls kontinuerligt och kan fortfarande användas.

Med högsta beredskap kan människor klara sig här inne i tre dygn.

I skyddsrummet finns sovplatser för 300 personer.

Skyddsrummet under Gröna Kulle byggs 1953.

"Om kriget kommer" en informationskrift som fanns i alla svenska medborgares hem.

Under krigsåren var många varor ransonerade. Folk fick ransoneringskort med kuponger som berättigade till en viss mängd av varan. Många varor var ransonerade i flera år efter att kriget slutat 1945.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Beredda på krig

texten börjar på andra sidan

”Vår beredskap är god” sa statsminister Per Albin Hansson vid andra världskrigets utbrott 1939. Helt sant var det inte. Försvarsviljan var god men vapentechniskt och övningsmässigt fanns det stora brister.

Sverige hamnade i ett utsatt läge efter att Finland anfallits av Sovjet och Danmark och Norge anfallits av Tyskland. Läget blev ännu mer osäkert 1941 då Tyskland anföll Sovjet och Finland gick med på tyskarnas sida.

Sverige kallade sig neutralt. Detta har ifrågasatts efteråt, bland annat för handeln med Tyskland och för att tyska tågtransporter tilläts gå genom Sverige. Målet för politiken var att hålla Sverige utanför kriget.

Medan kriget pågick 1939-45 kallades männen in till beredskapstjänst. Tiden brukar kallas beredskapstiden. De flesta placerades i Norrland eller i skärgården.

De inkallade reste med tåg. Utmed järnvägarna inrättades måltidsstationer där tågen stannade och soldaterna fick mat. Katrineholm var en sådan station. Maten serverades av lottor som ingick i det frivilliga försvaret.

Lottorna lagade maten i kokvagnar i lokstallarna och dukade upp vid järnvägsplattformen och serverade när tågen stannade. Stoppen var korta och det hände att hundra man fick ärtor och fläsk på en minut.

Lottorna arbetade med mycket annat som luftbevakning och insamling. Ett exempel är utlämning av garn till dem som ville sticka hjälmskydd och vantar som sedan skickades till männen som låg i beredskap. Man anordnade också insamlingar för att hjälpa grannländerna.

Hemvärnsövning med ärtsopplunch 1951.

Svenska Karosseriverkstäderna vid Oppundavägen levererade en ambulans till Finland under kriget. Calle Oscarsson körde den till Finland 1940.

” Ibland kom inkallelseorder från Strängnäs med posten. För det mesta var det express så ordern skulle tillställas adressaterna omgående. Om adressaten bodde långt utanför staden fick vi åka taxi, annars cykel. Vid flera tillfällen grät fruarna då deras män blev inkallade.

Elof Regrell arbetade på posten i Katrineholm 1940-1987.

Hushållningsällskapet ordnade beredskapskurser. Här är ladugårdselever på Stora Djulö 1940.

” Vi övade på att springa ner i skyddsrummet i källaren. Det var Karlssons äppelkällare. Jag minns fortfarande hur det doftade av äpplen där nere.

Birgit Malmkvist.

Hemvärnsövning 1951.

” Poststationen öppnade mitt under brinnande krig. Jag kommer ihåg de brev från Tyskland som var censurerade och igenklitrade med hakkorsremсор. Expressförsändelser duggade tätt. Många var de promenader och cykelturer jag fick göra med inkallelseorder till avsides belägna hem.

Vera Jonsson var föreståndare för poststationen i Forsabro sydväst om Katrineholm, 1942-65. Ur Sörmlands museums livsberättelser.

” Far hade skaffat en liten stuga mitt inne i mörkaste Kolmården att använda som evakueringsställe för familjen om det värsta skulle inträffa.

Ingrid Warne. Pappan var officer i landstormen, Katrineholm. Han var krigsplacerad vid luftbevakningscentralen på Åsen. Där byggdes två torn, ett finns kvar. Ur hembygdföreningens årsskrift 2003.

De nya religiösa

Svenska kyrkan hade stor makt över folket. När vi övergick från att vara katoliker till att bli protestanter under 1500-talet, stärktes makten ännu mer. Kyrkan blev en statskyrka och den som inte följde bestämmelserna kunde i värsta fall tvingas lämna landet.

Under 1800-talet växte en frikyrkorörelse fram som en protest mot den stränga statskyrkan. Motståndet var hårt men från år 1858 blev det tillåtet att hålla religiösa möten utan att en präst från statskyrkan måste vara med.

Till en början hölls sammankomsterna hemma hos medlemmarna men i takt med att allt fler anslöt sig blev det nödvändigt att skaffa egna lokaler.

Att gå med i en frikyrka var en aktiv handling och de aktiva kände sig ofta mer religiösa än de "vanekristna" som gick till kyrkan för att de kände sig tvungna. Ett inträde i en frikyrka var ett livsavgörande steg.

Antalet medlemmar i frikyrkliga samfund ökade snabbt vid sekelskiftet 1900. De som gick med var ofta människor ur lägre medelklass, småföretagare och tjänstemän.

I frikyrkorna hade kvinnor rösträtt långt innan de fick rösta politiskt. För många kvinnor blev frikyrkan en inskolning i demokrati. Vid sekelskiftet 1900 var två tredjedelar av medlemmarna kvinnor.

Frikyrkorna erbjöd ett stort utbud av aktiviteter som söndagsskolor, körer, orkestrar, syföreningar, ungdomsklubbar och utflykter.

Under 1930-talet var frikyrkorna som störst. Cirka tio procent av landets befolkning var medlemmar i en frikyrkoförsamling.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Sång och musik och friare gudstjänstformer lockade många medlemmar till de frireligiösa samfund.

Immanuelskyrkan bjöd församlingens barn på utflykt 1948.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Pingstkyrkan vid mitten av 1900-talet.

De nya religiösa

texten börjar på andra sidan

Katrineholms baptistförsamling bildades 1879. Tre år senare bildades Katrineholms friförsamling som på 1910-talet bytte namn till Katrineholms Immanuels-församling.

Friförsamlingen byggde ett missionshus vid Kungsgatan 1890. Baptistförsamlingen hade ett kapell vid Kapellgatan, senare en kyrka vid Djulögatan. Båda församlingarna växte och 1990 slogs de samman till en ekumenisk församling med hemvist i Mariakyrkan.

Även Frälsningsarmen var tidigt på plats i Katrineholm. 1893 grundades församlingen av tre kvinnor. Den växte snabbt och man skaffade med tiden egna lokaler.

Att kvinnor spelade och sjöng och predikade på gator och torg skulle i vanliga fall ha ansetts mycket opassande, men klädd i uniform så gick det bra.

Pingströrelsen kom till Katrineholm i början av 1900-talet. Den hette först Betaniasförsamlingen innan den bytte namn till Filadelfiaförsamlingen och sedan till Pingstförsamlingen. Kyrkan invigdes 1935.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

tema fabriksfolk
och folkhem

Frälsningsarmén på Stortorget.

Frälsningsarmén under något av sina första år efter att församlingen grundats 1893.

Pingstkyrkan, mitten av 1900-talet.

Baptistkyrkan på Djulögatan byggdes 1935. Fotot är eventuellt från 1938.

” Man kan aldrig förneka att det var i dessa nykterhetsloger, liksom också i våra arbetarföreningar och frireligiösa församlingar, som den svenska demokratin grundades. På dessa möten och i föreningslivet skolades de första av dem, som skulle komma att bära fram och forma en ny tid för vårt folk.

Ur Hilding Hjelmbergs historia om Katrineholm.

Immanuelskyrkans kapell

 Katrineholm

**sörmlands
museum**
En del av Region Sörmland

Handla på nytt sätt

Sveriges första Domusvaruhus öppnade i Katrineholm 1956. Konsumentkooperationen, KF, hade därmed hakat på det nya sättet att sälja varor.

Ett varuhus skulle innehålla allt, från kläder och tvål till tallrikar och kaffe. Man ville att varuhuset skulle ligga så centralt som möjligt, helst vid stadens stora torg. Hela kvarter kunde rivas under 1960-talet för att ge plats för varuhus.

KF döpte sina varuhus till Domus. Deras konkurrenter hette EPA (Enhetsprisaktiebolaget) och Tempo.

Ett par decennier senare började man istället bygga stormarknader utanför stadskärnorna. Då var det tillgången på parkeringsplatser som styrde. I båda fallen har de små affärerna fått det svårare och många har lagts ner.

I de första varuhusen handlade man alla varor över disk precis som i en vanlig affär. Så började ordet snabbköp dyka upp. Förebilden kom från USA.

Många skakade på huvudet åt den märkliga tanken att kunderna själva skulle gå omkring och plocka sina varor.

Idén om självbetjäning slog först igenom hos livsmedelshandlarna. I Katrineholm öppnade tre snabbköp i början av 1950-talet, Wennerstens livs, Speceritjänst självbetjäning och Konsum.

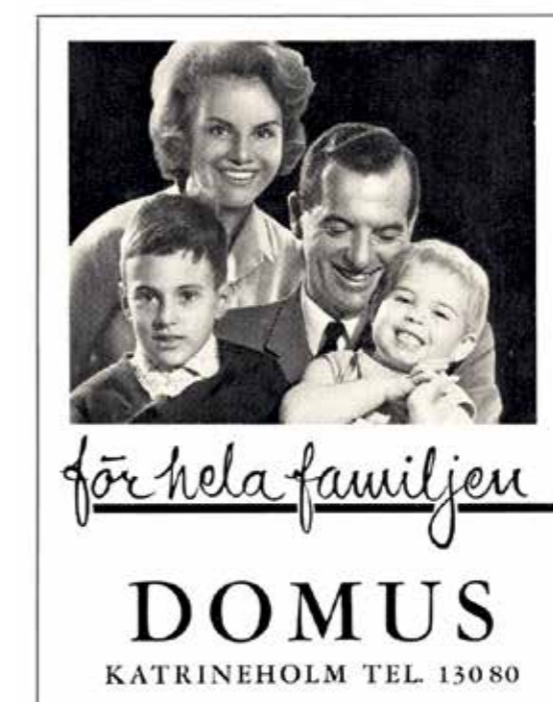
Snabbköpskassörskan blev ett nytt yrke, främst för kvinnor.

Konsum omkring år 1920.

Varuhuset Domus invigs på Köpmangatan 1956. Foto Arne Sjökvist.

Annons för Domus.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Handel på Stortorget runt sekelskiftet 1900.

Handla på nytt sätt

texten börjar på andra sidan

Katrineholmsortens Speceri- och Livsmedels-handlareförening KSL bildades 1941. Föreningens uppgift var att ta till vara handlarnas intressen. En viktig fråga vid den tiden var ransoneringskorterna som gav handlarna en del extrajobb.

En annan viktig fråga som diskuterades inom KSL var hur man skulle förhindra stölder i de nya snabbköpen. En åtgärd var att kunderna inte fick ta med sina egna kassar in i affären.

KSL upphörde på 1960-talet. Då hade livsmedelshandlarna gått in i olika affärskedjor och det fanns inte längre något behov av en gemensam förening.

” Mjölkkaffären låg nära och vi köpte färsk mjölk varje morgon. I samma hus som vi bodde, låg en speceriaffär där vi handlade alla torra varor. Fisk köpte vi på torget, inlindad i tidningspapper. Kött såldes också på torget men det köpte jag hellre i någon av charkuteributikerna.

Överhuvudtaget fanns det många fler affärer förr. Små affärer som låg tätt. Jag har min PV, så för mig går det bra att åka till de stora affärerna. Men de pensionärer som inte har bil, de har det svårare.

Inez Lundberg flyttade som nygift 1947 till en lägenhet på Djulögatan. Citatet ur boken Sörmländska Matminnen 1998.

Inez Lundberg handlar vid en stormarknad i Katrineholm 1997. Foto Kjell Flagstad.

KATRINEHOLM-ST. MALMS HEMBYGDSFÖRENING

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

Ovan till vänster: Charkuteriaffär i Katrineholm på 1930-talet. Ostar, korvar, leverpastej och djurkroppar hänger i taket – alla varor låg helt öppna.

Ovan: Torghandel i Katrineholm 1939. Foto Dan Samuelsson.

” De boende på norra sidan hade förr nära till affären. Här fanns nämligen nio stycken mjölk- och speceributiker. Några kaféer fanns också. Av dem återstår Sultans, numera med ny adress.

Elof Regrell hembygdsföreningens årskrift 1997.

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

Att själv ta sina varor var nytt. Foto Carl-Axel Tholin, Katrineholm i slutet av 1950-talet.

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

Sprinsjas var ett vanligt jobb för dem som just slutat skolan. Foto Carl-Axel Tholin, Katrineholm i slutet av 1950-talet.

En sparad slant

Oppunda Härads Sparbank firar 100 år och folk köar för att få jubileumsstämpeln i sina bankböcker. Huset låg vid Stortorget och hade byggts som en minikopia av bankhuset i Stensjö by, där banken låg innan den flyttade över till Katrineholm. Foto Dan Samuleson 1950.

Banken var öppen i två timmar, kl 10-12 en dag i månaden. Mer behövdes inte.

Oppunda Härads sparbank grundades 1850. Det var en tid då en stor del av landets ekonomi fortfarande var baserad på varor och tjänster. En lön kunde bestå av mat, husrum, kläder, skor och en liten summa pengar.

Det fanns inte så mycket att köpa. Det var när industrierna började massproducera varor i slutet av 1800-talet som det uppstod en varumarknad.

Samtidigt fick allt fler sin lön i pengar och måste köpa allt de behövde. Några fick till och med pengar över och kunde spara.

Oppunda Härads Sparbank låg i Stensjö by öster om Katrineholm. När banken grundades var Stensjö centrum medan Katrineholm var ren landsbygd. År 1880 öppnade Sparbanken kontor alldeles vid stationen och fjorton år senare flyttade man in i ett eget nybyggt hus.

I början var det främst medel- och överklassen som sparade, men med stigande välstånd under 1900-talet blev sparbanken allt mer folklig.

Carl Kullberg och Axel Sundberg var medlemmar i styrelsen för Södermanlands Enskilda Bank i Katrineholm. Foto ca 1900.

1894 kunde Oppunda Härads Sparbank flytta in i sitt nybyggda hus.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

En sparad slant

texten börjar på andra sidan

Det var skillnad mellan affärsbanker och sparbanker. Medan sparbankerna vände sig till privatpersoner vände sig affärsbankerna till företag.

Innan bankerna fanns, fick den som ville grunda ett företag gå till släkt och vänner för att skaffa kapital, eller låna hos ett handelshus.

På 1870-talet öppnades affärsbanker som stöd till företagare. Bankerna blev en förmedlande länk mellan dem som hade pengar att låna ut och dem som behövde låna.

När affärsbankerna bildades fick de ge ut egna sedlar. Detta pågick till 1904 då Riksbanken fick monopol på sedelutgivning.

I det växande Katrineholm behövde nya företag hjälp med finansieringen. Sörmlands Enskilda bank, Sörmlandsbanken, öppnade 1889 och var stadens första affärsbank.

Sparsamhet var en dygd. Att vara flitig och skötsam var en självklarhet i visionen om det goda folkhemmet.

Barnen skulle lära sig tidigt och många hade sparbössor i klassrummen. Bankerna delade ut bössor som bara kunde öppnas på bankkontoret när pengarna sattes in på banken.

Man kunde också gå till Posten med sina sparpengar. Postsparbanken blev en del av Posten på 1880-talet. Banken vände sig till småspararna som lätt kunde nås via postkontoren som fanns på alla orter i landet.

Katrineholms första postkontor låg i stationshuset och öppnade 1862, samma år som järnvägen invigdes. Efter några år byggdes ett eget hus intill stationen och 1906 stod den pampiga tegelbyggnaden klar, den som numera kallas gamla posthuset.

Del av förstasidan till Sparbankens tidning Lyckoslan nr 2 år 1954. Den delades ut gratis till skolbarn som där fick lära sig hur viktigt det var att spara.

Posten i Katrineholm vid mitten av 1900-talet. Vid vissa dagar som när pensionerna eller barnbidragen betalades ut så kunde köerna bli långa. Det gällde att ställa sig i rätt kö.

” Oppunda härads sparbank, ordnad 1850 och egande af länsstyrelsen fastställt reglemente utaf d. 6 Dec. 1864, utöfvar sin verksamhet inom samma härad och hålles öppen en gång hvarje månad. Insättare tillgodoräknas ränta för kapital under 500 r:dr efter 5,5 proc., men för belopp derutöver efter 5 proc., och har banken till hufvudsakligt syftemål att inom viss begränsning emottaga och förvalta omyndiges penningmedel.

Ur Landshövdingens femårsberättelse för Södermanlands län 1860.

” Vi köper sommarstugan vid Mellanmalmen den 1 jan 1959 för 9.500 kr, en enorm summa och en inteckning på 2.000 kr som vi blev skyldiga. På den tiden skulle man infinna sig personligen och betala räntan och avbetalningar. När Bertil och jag väntar på vår tur så kommer grevinnan på Claestorp in och hon får gå före fast hon tycker att vi ska gå i tur och ordning. Efter det snålar vi så att vi kunde betala lånet för vi ville inte finna oss i det här. Det var Handelsbanken då, sedan har alla banker lockat med lån men vi har inte besvärat dem. Vi har köpt allt kontant.

Inez Lundberg, ur Sörmlands museums insamling av livsberättelser.

Hallå, hallå

Det måste ha varit spännande att för första gången själv kunna ringa ett samtal, att sätta in fingret på lämplig siffra i nummerskivan och dra runt den till stoppet, vänta tills den snurrade tillbaka och därefter ta nästa siffra i telefonnumret, och nästa...

År 1952 stod den nya telefonstationen färdig i korsningen Tegnervägen-Vasavägen. Den var automatisk vilket betydde att den som ville ringa inte längre behövde be en telefonist koppla samtalet. Man kunde ringa själv, fast än så länge bara lokalsamtal.

Rikssamtal som sträckte sig utanför det egna riknummerområdet måste gå via telefonist i ytterligare några år.

Stadens äldsta telefonstation låg tillsammans med posten och banken i ett hus intill järnvägsstationen, på den plats där Kullbergsska huset ligger idag. Den öppnades i början av 1890-talet och hade åtta abonnenter.

Abonnemangsvgiften var 80 kr per år vilket i dagens penningvärde är närmare 5 000 kr. Ett samtal på tre minuter inom länet kostade 15 öre vilket motsvarar närmare 900 kr.

Tekniken hade utvecklats i slutet av 1870-talet och fått snabbt spridning i det glesbefolkade Sverige. De första teleoperatörerna i Stockholm etablerades i början av 1880-talet.

Ute i landet bildades många privata telefonföreningar som byggde upp lokala telefonnät. Tekniken spred sig mycket snabbt i Sverige och 1885 hade Stockholm flest telefoner i Europa, det vill säga fler telefoner än det fanns i storstäder som London, Berlin eller Paris.

Ericofonen eller kobran som den kom att kallas lanserades av L M Ericsson 1956. Den var i ett enda stycke med fingerskivan i botten. Och den tillverkades i plast i flera olika färger till skillnad från den gamla vanliga svarta med en separat lur. Foto Carl-Axel Tholin senare delen av 1950-talet.

Interiör från gamla telestationen, ca 1950. Telefonist var ett utpräglat kvinnojobb. Man ansåg att kvinnors röster hördes bättre än mäns.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

Hallå, hallå

texten börjar på andra sidan

Ett av världens största företag inom kommunikation var L M Ericsson, grundat på 1870-talet. Företaget flyttade sin tillverkning av reläspolar till Katrineholm 1946.

Till en början hade man provisoriska lokaler i den gamla elverksbyggnaden vid Fredsgatan, för att sedan flytta in i den nybyggda fabrikslokalen i kvarteret Rådmanen.

Det var med Ericsson som Katrineholms kvinnor trädde in i verkstadsindustrin. När företaget etablerades i staden anställdes cirka 40 kvinnor. Ett år senare var 250 kvinnor anställda.

Efter andra världskriget gick det bra för industrierna och man ropade efter arbetskraft. Kvinnliga industriarbetare hade lätt att få jobb. Så småningom började de också arbeta i den tyngre verkstadsindustrin som SKF.

Tidigare under 1900-talet hade Sörmlands Fruktkonserver, Kullbergsska sjukhuset och konfektionsindustrin varit arbetsplatser för ett stort antal kvinnor i Katrineholm.

LM Eriksson, 1951. Foto Arne Sjökvist.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Telegrafstationer och postkontor var vanliga kvinnliga arbetsplatser. Här är en av kassorna i gamla posthuset intill järnvägsstationen. Foto mitten av 1900-talet.

Till vänster: Efterkrigstiden innebar uppsving för Sveriges ekonomi. Produktionen var stor och arbetskraft importerades från utlandet. Här arbetar kvinnor från Finland på LM Eriksson, 1951. Foto Arne Sjökvist.

KATRINEHOLMS KOMMUNARKIV

Knut Rosenkvist och Folke Wahlberg arbetar med ledningar i samband bygget av den nya telegrafstationen. Foto 1951.

Universalmöbel och monteringsfärdigt

Carl Fredrikson var uppvuxen vid ett torp utanför Malmköping. Hans dröm var att bygga upp en snickeriverkstad men han hade inte pengar så det räckte.

Han fick hjälp av mannen som ägde järnvägs-hotellet i Katrineholm, Carl Finlöf. Verkstaden byggdes alldeles intill järnvägen vilket underlättade transporterna av såväl råvaror dit som färdiga produkter därifrån.

Verksamheten kom igång 1876. Då var 12 personer anställda. Arbetsredskapen bestod av tre hyvelbänkar, ett par sågar, en maskinhyvel och en trampsvarv. Det gick bra för företaget. Redan år 1900 hade arbetsstyrkan utökats till 275 personer. Produkterna såldes över hela landet och gick även på export till en rad länder.

Utbudet var brett. I en produktkatalog från 1884 kan man se att företaget tillverkade ”croquet-spel”, isskåp och mekaniska vev-manglar. Dessutom packlådor, spadskåft, snöskovlar och stoppspån till möbler.

Mest känd blev fabriken för sina möbler, butiksinredningar och hus. Husen ritades och byggdes vid fabriken och levererades i monteringsfärdigt skick. Detta var en ny företeelse och Fredrikson blev en föregångare.

Några av husen stannade i Katrineholm. Ett av dem är den så kallade apotekarvillan vid Västra skolan. Den byggdes 1895 och var ritad av N J Ackzell som arbetade hos Fredrikson. Huset försågs med snickerier som var inspirerade av den då populära forn-nordiska stilen där man gärna använde symboler som runor, drakhuvuden och smidda beslag.

Presentation av Villa N:r 14 från Fredriksons.

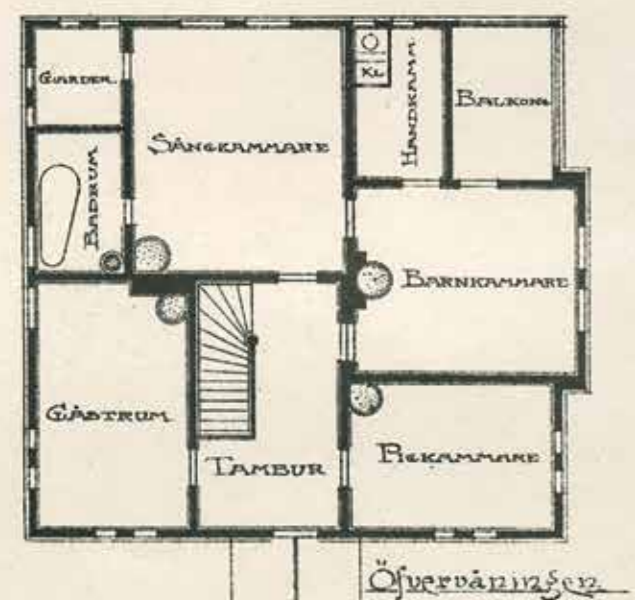
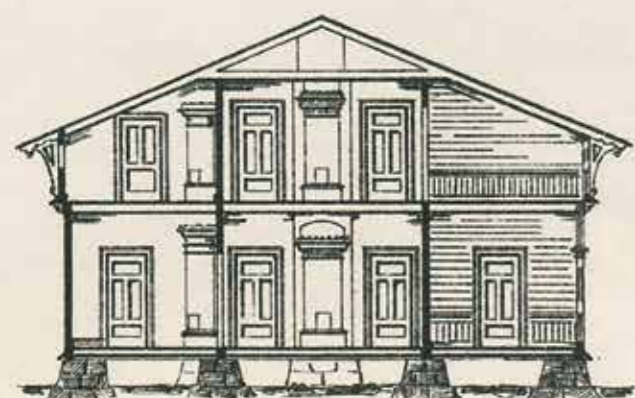
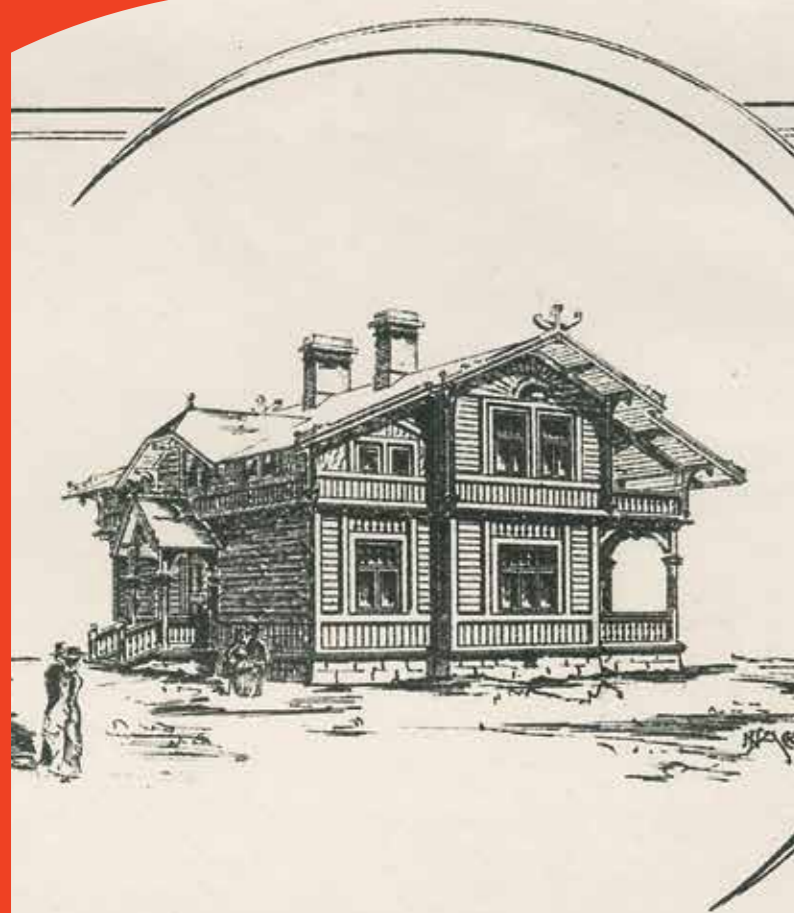
Ovan: Timret levererades till fabriken enklast på vintern då det gick att köra ut de fällda träden ur skogen med häst och släde.

Till vänster: Fabriksfasaden var god marknadsföring. Båda bilderna är från tidigt 1900-tal.

Se dem i vilken ordning som helst. Numreringen är endast till för att du ska hitta dem på kartan.

1. En stor dag	18. Folkets Hus
2. Kungen av Katrineholm	19. Upp till kamp
3. Ett eget hem	20. Ett nyktert liv
4. Nya vägar	21. På gräs och is
5. Nyttigt och onyttigt	22. Parker för alla
6. Vatten ur kran	23. Vägen mot demokrati
7. Nybyggarna	24. Trygghet åt alla
8. Folkhemmet	25. Sjukvård för alla
9. Ung i folkhemmet	26. Beredda på krig
10. Smeden som lyckades	27. De nya religiösa
11. Färdigsytt	28. Handla på nytt sätt
12. En kanal för alla	29. En sparad slant
13. Låna och läsa	30. Hallå, hallå
14. Veva och lyssna	31. Universalmöbel och monteringsfärdigt
15. Starka kvinnor	
16. Utbildning för en ny tid	
17. Skola för alla	

SÖRMLANDS MUSEUMS ARKIV

Universalmöbel och monteringsfärdigt

texten börjar på andra sidan

Fredrikson tillverkade möbler av olika slag, från exklusiva möbler för export till enkla vardagsmöbler som den serie som han kallade "Universalmöbeln, en möbel för ordnat, bättre arbetarhem".

Idag skulle vi kalla universalmöbeln för ett möblemang, ett startkit. Det bestod av säng, soffa, stolar, fällbord, byrå, spegel, fönsterbord, kommod och skänk.

Han var socialt engagerad och verkar ha drivits av en uppriktig vilja att göra det bättre för de sämst ställda, inte minst engagerade han sig djupt i kampen mot spritmissbruket.

Fredrikson dog 1910. År 1918 uppgick träförädlingsfabriken i AB Svenska Möbelfabrikerna. De hade stora planer men efter första världskriget rådde lågkonjunktur. Efter några svajiga år ändrades företagsnamn 1933 till Katrineholms Nya Träförädlings AB.

På 1940-talet flyttades hela fabriken till stadens utkant. En av anledningarna var brandfaran. En annan att fabriken inte längre var beroende av järnvägen eftersom transporterna började köras med lastbil istället för tåg.

” Ett trevligt hem ger ofta anledning till sparsamhet, ordentlighet och framtida lycka. Man förebrår med rätta många människor, att de så lite ägna sig åt sina hem och att de ej söka sin uppbyggelse och trevnad i hemmet utan istället tillbringa sin tid utom detsamma, t ex på krogen. Men månne ej detta gäller i de flesta fall just de, som ej hava hem där de rimligtvis kunna träffas.

Carl Fredrikson var socialt engagerad och aktiv både i frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen.

Brädgården på Fabriksgatan, cirka 1900.

Fabriksgatan med träförädlingslinjen, tidigt 1900-tal. Längst bort låg ett skrädderi. Här fanns också en korghandel och ett tunnbinderi.

Fabriksgatan ca 1910. Egna stickspår på fabriksområdet underlättade transporterna.

fabriksfolk
och folkhem

 Katrineholm

 Sörmlands
museum
En del av Region Sörmland